

ATATÜRK YOLU DERGİSİ

JOURNAL OF ATATÜRK YOLU

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 71 (2022), 85-104.

Geliş/Received: 17.08.2022

Kabul/Accepted: 22.09.2022

DOI: 10.46955/ankuayd.1163415

(Araştırma Makalesi/Research Article)

MATBUAT VE İSTİHBARAT MÜDÜRLÜĞÜ-İ UMUMİYESİ GENEL MÜDÜRLERİ (1920-1931)

GENERAL DIRECTORS OF THE GENERAL DIRECTORATE OF PRESS AND INTELLIGENCE (1920-1931)

AYKUT ÇAĞLAK*

ÖZ

Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü-i Umumiyesi, Milli Mücadele'nin kazanılmasında önemli rol oynamış bir teşkilattır. Müdürlük gerek propaganda gerekse de propaganda haricindeki diğer istihbarat çalışmalarıyla Milli Mücadele'ye istihbari açıdan önemli katkı sağlayan organizasyonlardan biridir. Bu çalışmada, kuruluş tarihi olan 7 Haziran 1920'den lağvedildiği tarih olan 1 Haziran 1931'e kadar Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü-i Umumiyesi'nde Genel Müdürlük görevinde bulunmuş kişiler mercek altına alınmaktadır. Çalışma, kurumsal faaliyetlerin icrasında belirleyici rolü olan Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü-i Umumiyesi Genel Müdürlerinin, 1920-1931 tarih aralığında Müdürlük'in kurumsal performansının artırılmasına önemli katkılar yaptıkları ve bu katkılarının doğal olarak Milli Mücadele'ye de pozitif yansımaları olduğu hipotezi üzerine kuruludur. Bu hipotez test edilirken T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri ve TBMM Zabıt Ceridelerinin taranması sonucu tespit edilen arşiv belgelerinden, hatıratlardan, konu kapsamındaki birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılmaktadır. Tarihsel araştırma yöntemine uygun olarak ele alınan kaynakların bütüncül olarak değerlendirilmesi sonucunda, içlerinde Hamdullah Suphi Tanrıöver, Muhittin Birgen, Ahmed Ağaoğlu ve Zekeriya Sertel gibi basın yayın alanında tecrübe sahibi önemli isimlerin de olduğu Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü-i Umumiyesi Genel Müdürlerinin, bilgi birikimleri ve tecrübeleriyle Müdürlük'in kurumsal kapasite ve performansının geliştirilmesine önemli katkı yaptığı tespit edilmiştir. Genel Müdürlerin bu katkısı sayesinde Milli Mücadele'deki istihbarat ve propaganda çalışmalarının da kurumsal bir anlayışla ve belirli bir program dâhilinde sağlıklı bir şekilde icra edilebildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Ağaoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü-i Umumiyesi, Propaganda, Zekeriya Sertel.

ABSTRACT

General Directorate of Press and Intelligence is an organization that played an important role in the victory of Turkish National Struggle. The Directorate is one of the organizations that made an important contribution to Turkish National Struggle in terms of intelligence, both with propaganda and other intelligence activities other than propaganda. In this study, persons who served as General Directors in the General Directorate of Press and Intelligence from June 7, 1920, the date of its establishment, until June 1, 1931, the date of its abolition, are examined. The study is based on the hypothesis that the General Directors who have a decisive role in the execution of institutional activities, made significant contributions to increasing the institutional performance of the Directorate between 1920-1931 and these contributions naturally had positive reflections on Turkish National Struggle. While testing this hypothesis, archive documents selected as a result of scanning Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives, Minutes of The Grand National Assembly of Türkiye, memoirs, primary and secondary sources within the scope of the subject were used. As a result of the holistic evaluation of the sources, which are handled in accordance with the historical research method, it has been determined that the General Directors including Hamdullah Suphi Tanrıöver, Muhittin Birgen, Ahmed Ağaoğlu and Zekeriya Sertel who have experience in the field of press, had made a significant contribution to the development of Directorate's institutional capacity and performance. Thanks to this contribution of the General Directors, it is seen that the intelligence and propaganda activities in Turkish National Struggle could be carried out smoothly within an institutional understanding and a certain program.

Keywords: Ahmed Ağaoğlu, General Directorate of Press and Intelligence, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Propaganda, Zekeriya Sertel.

* Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, a.caglak@vgm.gov.tr/aykut979@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5843-7422.

Extended Abstract

General Directorate of Press and Intelligence is an organization that played an important role in the victory of Turkish National Struggle. The Directorate is one of the organizations that made an important contribution to Turkish National Struggle in terms of intelligence, both with propaganda and other intelligence activities other than propaganda. In this study, persons who served as General Director in the General Directorate of Press and Intelligence from June 7, 1920, the date of its establishment, until June 1, 1931, the date of its abolition, are examined. The study is based on the hypothesis that the General Directors who have a decisive role in the execution of institutional activities, made significant contributions to increasing the institutional performance of the Directorate between 1920-1931 and these contributions naturally had positive reflections on Turkish National Struggle. While testing this hypothesis, archive documents which was selected as a result of scanning Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives, Minutes of The Grand National Assembly of Türkiye, memoirs, primary and secondary sources within the scope of the subject were used.

From the date of its establishment on June 7, 1920 until June 1, 1931, the date of its abolition, the persons who served as the General Director of the General Directorate of Press and Intelligence were respectively; Hamdullah Suphi Tanrıöver, Süleyman Necati Güneri, Galip Bahtiyar Göker, Muhittin Birgen, Hüseyin Ragıp Baydur, Ahmed Ağaoğlu, Zekeriya Sertel, Ercümen Ekrem Talu and Saffet Tuncay. These general directors adopted a management approach in accordance with the basic principles of propaganda during their management period. General directors have also been effective in increasing institutional capacity and capabilities of the General Directorate of Press and Intelligence. The knowledge and experience of the general directors reflected positively on institutional functioning. It should also be emphasized that Mustafa Kemal (Atatürk) has given apparent support to the Directorate since its establishment. General directors of the General Directorate of Press and Intelligence have been selected by Turkish political decision makers from among those who have the skills to carry out propaganda activities in accordance with the requirements and urgency of Turkish National Struggle. General directors were also prominent figures with their Unionist and nationalist identities.

It was obvious that general directors were aware of the importance of propaganda efforts carried out during Turkish National Struggle. For example, although there is no provision in the establishment law of the Directorate regarding the employment of translators in the institution, translators were employed for the Directorate during the Hamdullah Suphi period. Also in this period the information network of the Directorate was expanded, many books and brochures were printed, and it was tried to contact with the world press. During the Süleyman Necati period, one of the important propaganda moves of Turkish National Struggle was made with the move of "publishing and duplicating the Treaty of Sevres in Turkish". Thus, Turkish people comprehended how Turkish lands would be occupied by the hostile forces with Sevres. In the period of Galip Bahtiyar, the opening of intelligence rooms and intelligence halls was important for the institutional development of the Directorate. During the Muhittin Birgen period, *Hakimiyet-i Milliye* became a daily newspaper, *Ceride-i Resmîye*, the official newspaper of Ankara Government, started to be published regularly. Furthermore, in this period Anadolu Agency was supported, a French bulletin was published and it was sent abroad. During the Hüseyin Ragıp period, many propaganda brochures and propaganda bulletins were published so that it was ensured that the internal and external developments related to Turkish National Struggle were announced throughout Türkiye. During the Ahmed Ağaoğlu period, newspapers that supported Turkish National Struggle were helped, and articles in favor of Turkish National Struggle were written to writers such as Claude Farrere and Pierre Loti. In the period of Zekeriya Sertel, a journal called *Ayn Tarihi* was published in order to inform Turkish deputies and statesmen about what is going on abroad and the news concerning Türkiye. Also during Ağaoğlu period, Anadolu Agency was tried to be an agency that could establish relations with other news agencies all over the world. During the periods of Ercümen Ekrem and Saffet Tuncay, these two general directors used their experiences in the field of press and publication for the development of the Directorate, and they also made special efforts to overcome the economic difficulties of the Directorate.

As a result of the holistic evaluation of the sources, which are handled in accordance with the historical research method, it has been determined that the General Directors of General Directorate of Press and Intelligence had made a significant contribution to the development of Directorate's institutional capacity and performance. Thanks to this contribution of the General Directors, it is seen that the intelligence and

propaganda activities in Turkish National Struggle could be carried out smoothly within an institutional understanding and a certain program.

Giriş

Milli Mücadele'nin kazanılmasında Türklerin sahaya hem askerî hem de istihbari anlamda hükmetme azim ve kararlılığı etkili olmuştur. Dolayısıyla Milli Mücadele dönemi ele alınırken mücadelenin istihbari boyutunun da üzerinde durulması gerekmektedir. Operasyonel kapasite ve kabiliyetleri yüksek çok sayıda Türk istihbarat teşkili Milli Mücadele'ye kendi çalışma alanlarında katkı sağlarken, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi de özellikle istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda alanında yaptığı çalışmalarla Milli Mücadele'ye katkı sağlamıştır.

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, Milli Mücadele'nin propaganda ihtiyaçları doğrultusunda yapılandırılan ve Mustafa Kemal'in de faaliyetlerine özel önem verdiği bir teşkilattır. Milli Mücadele döneminde propaganda çalışmalarını Nasihat Heyetleri, İrşad Encümeni, İrşad Heyetleri ve Anadolu Ajansı gibi oluşumlarla yürütmeye başlayan Türklerin, söz konusu oluşumların ardından propaganda çalışmalarının sistemli bir şekilde yürütülmesine yönelik olarak sahaya sürdüğü en önemli yapılanma Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi olmuştur.

Bu çalışmada Milli Mücadele döneminin bu önemli propaganda yapılanmasında, kuruluş tarihi olan 7 Haziran 1920 ile lağvedildiği tarih olan 1 Haziran 1931 arasında Genel Müdür olarak görev yapmış kişiler konu edilmektedir. Söz konusu tarih aralığında Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde Genel Müdür olarak görev yapmış kişiler sırasıyla; Hamdullah Suphi Tanrıöver, Süleyman Necati Güneri, Galip Bahtiyar Göker, Muhittin Birgen, Hüseyin Ragıp Baydur, Ahmed Ağaoğlu, Zekeriya Sertel, Ercümen Ekrem Talu ve Saffet Tuncay'dır. Bu isimlerin, propagandanın temel esaslarına uygun bir yönetim anlayışı benimseyebilecek birikime sahip kişiler olup olmadıkları; genel müdürlerin Müdüriyet'in kurumsal kapasite ve kabiliyetlerinin artırılmasında ne derece etkili oldukları; söz konusu isimlerin ortak ya da farklı özelliklerinin neler olduğu; İngiliz istihbaratının genel müdürlerden hangilerini ve ne sebeple yakın takibe aldığı gibi konular çalışma kapsamında irdelenen konular arasında yer almaktadır.

Bu çalışma kapsamında, T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri ve TBMM Zabıt Ceridelerinin taranması sonucu erişim sağlanan arşiv belgelerinden, hatıratlardan, ayrıca adı geçen genel müdürlerle ilgili, belgeye dayalı bilgilerin yer aldığı ikincil kaynaklardan istifade edilmiştir. Erişim sağlanan ve tarihsel araştırma yöntemine uygun olarak bir araya getirilerek değerlendirmeye alınan bu kaynakların bütüncül bir şekilde incelenmesi sonucunda, Milli Mücadele döneminde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde genel müdürlük yapan isimlerin Müdüriyet'in kurumsal faaliyetlerinin icrasında belirleyici oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca genel müdürlerin istisnasız tamamının Milli Mücadele sürecindeki propaganda çalışmalarının önemini bilincinde oldukları ve vazifelerini de bu bilinçle ifa etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Milli Mücadele döneminde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde Genel Müdür olarak görev yapan isimlerin Müdüriyet'e katkıları Milli Mücadele'nin gidişatını da doğrudan ve pozitif yönde etkilemiştir.

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürleri (1920-1931)

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Milli Mücadele döneminde halkı aydınlatma ve propaganda faaliyetlerinin kurumsal bir çatı altında, planlı programlı bir şekilde yürütülmesi amacıyla 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Teşkiline Dair Kanun ile kurulmuştur.¹ Bu kanunla, iç ve dış yayınlarla ilgili işler, istihbarat, halkı uyarma ve aydınlatma görevleri, İcra Riyaseti'ne bağlı olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne verilmiştir. Kanuna göre Müdüriyet, Vekiller Heyeti'nin bütün olanaklarından yararlanacak ve Müdüriyet'in yaptığı tüm harcamalar İcra Reisi'nin onayı ile Genel Müdür tarafından yapılacaktır.² Anadolu Ajansı da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi aracılığıyla

¹ ATASE, İSH-14, K: 974, G: 3; 7 Haziran 1920 (07/06/1336); Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Ankara: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943, 219; İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, 42.

² Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1939, 221-222. 23 Nisan 1920'de açılan TBMM, milli egemenlik prensibini kendisine siyasi ve hukuki temel edinmiş, kuvvetler birliği esasına dayanan "Meclis Hükümeti Sistemi"ni kabul etmiştir. Bu sistemin işleyişinde TBMM Reisi'nin yasama açısından sorumluluğu herhangi bir parlamento başkanından farklı değilken icra (yürütme) ile ilgili görev ve yetkilerinde farklılıklar mevzu bahisdir: Mustafa Kemal Meclis'in açılışından bir gün sonra yani 24 Nisan 1920 tarihinde Meclis'e "Hükümet Teşkili" hakkında bir teklif sunmuştur. "Teklif" in

yürütmeye bağlanmıştır.³ Müdüriyet ayrıca İrşad Encümeni'nin görevlerinin büyük bir kısmını da üzerine almıştır.⁴

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin görevlerini yerine getirebilmesi için belirli bir kadro ve bütçesi bulunacaktır. Bu kadro ve bütçenin kullanımı İcra Riyaseti'nin onayı ile olabilecektir. Bu suretle, yeni kurulan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi yalnız basın işlerinin bağlı olduğu bir teşkilat olmakla kalmamış, dış ve iç yayınlar, uyarmalar, istihbarat ve propaganda gibi son derece önemli işleri de yükümlenen bir merci durumuna gelmiştir.⁵ Türk siyasi karar alıcıların bu önemli işleri yükümlenen Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde genel müdürlük yapmak üzere belirledikleri ilk isim Türk milliyetçisi kimliğiyle ön planda olan Hamdullah Suphi olmuştur.

1- Hitabet Ustası Bir Türk Milliyetçisi: Hamdullah Suphi (Tanrıöver⁶)

Osmanlı nazırlarından Abdülatif Suphi Paşa'nın oğlu olan ve 1886'da İstanbul'da doğan Hamdullah Suphi, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gazete ve mecmualarda neşrettiği şiir ve makalelerle ve bilhassa Türk milliyetçiliği duygularını alevlendiren ateşli hitabet ve konferansları ile tanınmış bir fikir adamıdır. Kuruluşundan itibaren İstanbul Türk Ocağı'nda çalışmış ve yirmi sene boyunca Türk Ocakları'nın yaygınlaştırılması çalışmalarında bulunmuştur.⁷ Hamdullah Suphi 1919 yılına geldiğinde Milli Türk Fırkası içinde siyasi faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu fırka, Kara Vasıf'ın⁸ seçimler öncesi Mustafa Kemal'e gönderdiği bir bilgilendirme telgrafında "bizim" olarak nitelendirdiği bir fırkadır. Fırka, eski İttihatçıların kontrolünde bir fırka olarak görülmektedir. Yusuf Akçura da Milli Türk Fırkası'nın kurucuları arasındadır.⁹

Hamdullah Suphi, özellikle 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sonrasında İstanbul'da düzenlenen protesto mitinglerinde yaptığı konuşmalarla ilgi odağı olmaya başlamıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Saruhan mebusu olarak bulunan Hamdullah Suphi İstanbul'un işgalinden sonra 16 Mart 1920'de Ankara'ya gelerek Milli Mücadele'ye fiilen katılmış ve Antalya mebusu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiştir.¹⁰ Antalya Mebusluğu döneminde özellikle öğretmen ve doktorların durumlarıyla yakından ilgilenmiş,

5. Maddesinde Mustafa Kemal "Meclis'in kendisi için seçeceği Başkan, Meclis'i temsil etmeli, bunun yanında İcra Heyeti'nin de Reisi olmalıdır" demektedir. Söz konusu "Teklif" Meclis tarafından kabul edilerek, Meclis Başkanı'nın hem meclise hem de meclis içerisinden oluşturulacak hükümete başkanlık etmesi kararlaştırılmıştır. Yani TBMM Reisi İcra Vekilleri Heyeti'nin de başkanı olup, I. Dönem TBMM'de Meclis Başkanı hem yasama hem de yürütmenin başı durumundadır. Yavuz Aslan, "I. Dönem TBMM'de İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti (Hükümet Başkanlığı)'nın Statüsü ve 'TBMM Reisi'nin İcra ile İlgili Yetki ve Sorumluluğu", *Atatürk Dergisi*, 3/1 (2010), 61-66, 61-62, 64.

³ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 226.

⁴ Betül Aslan, "Milli Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşad Encümeni", *Atatürk Dergisi*, 4/2 (2010), 125-148, 142.

⁵ Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda*, 43.

⁶ Atatürk'ün kendisine "Tanrıöver" soyadını verişini Hamdullah Suphi anılarında şu şekilde anlatmaktadır: "Sofrada idik. Atatürk bana sordu: 'Hangi soyadını aldın?' Cevap verdim: 'Eski bir aile ismimiz vardır: Kocamehi'... Atatürk 'Ben sana tam Türkçe bir isim vereyim, Hamdullah'ın tercümesi: Tanrıöver' dedi. Bu ismi bir kâğıda yazdı, kâğıdı sofranın üzerinde duran gümüş bir tasın içine koydu ve 'Her ikisini de yadığarım olarak sakla' dedi." Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, İstanbul: Mentş Kitabevi, 1968, 284.

⁷ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 219. Baydar'a göre Hamdullah Suphi ve Türk Ocağı ikiz kardeş gibidir. Hamdullah Suphi ismi Türk Ocağı'nı, Türk Ocağı Hamdullah Suphi ismini akla getirmektedir. Baydar, *Hamdullah Suphi*, 53.

⁸ İttihatçı kimliğiyle ön plana çıkan Kara Vasıf, Milli Mücadele'nin başlangıç aşamasında özellikle de işgal altındaki İstanbul'daki faaliyetleriyle Milli Mücadele'ye önemli katkı sağlayan Karakol Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almaktadır. Karakol'un tüzük ve programı da Kara Vasıf tarafından hazırlanmıştır. Ergun Hiçyılmaz, *Karakol – Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt*, İstanbul: Destek Yayınevi, 2012, 33, 60-61.

⁹ Emel Akal, *Milli Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*, İstanbul: Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV) Yayınları, 2006, 117. Yusuf Akçura son Osmanlı Mebusan Meclisinde mebus olabilmek için İstanbul ve Eskişehir'den aday olmuş ancak başarılı olamamış, Mustafa Kemal Paşa tarafından II. Dönem TBMM'de İstanbul mebusu olarak aday gösterildiğinde ise mebus seçilerek Meclis'te kendisine yer bulmuştur. Akçura Meclis'in III. ve IV. dönemlerinde yine İstanbul'dan, V. dönemde ise Kars'tan mebus seçilecek ve böylece 12 yıl boyunca Meclis'te kesintisiz olarak mebusluk görevini yerine getirecektir. Yusuf Akçura'nın, TBMM'de görev aldığı süreçte "hoca" sıfatıyla, özellikle de eğitim ile ilgili hususlarda Meclis görüşmelerine ağırlığını koyduğunu da bu noktada vurgulamak gerekir. Yücel Yiğit, "TBMM Gizli Celse Zabıtlarında Yusuf Akçura'nın Siyasi Mücadelesi", *Tarih ve Günce*, 10 (2022), 187-208, 187, 190, 204-205.

¹⁰ Abdullah Uçman, "Tanrıöver, Hamdullah Suphi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39 (2010) 574-575, 575; İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, s. 219. Hamdullah Suphi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de hitabetiyle ön planda olan vekiller arasındadır. Mustafa Kemal (Atatürk), Hüseyin Avni (Ulaş), Tunalı Hilmi, Mustafa Necati, Abdülkadir Kemali (Öğütçü), Ali Şükrü ve Mehmet Esat da Meclis'in ilk devresinin, hitabetiyle ve ateşli konuşmalarıyla öne çıkan diğer isimleridir. Baydar, *Hamdullah Suphi*, 81-82.

Hamdullah Suphi'ye bir mülakatta, güzel konuşmasının sırrının ne olduğu sorulduğunda "Kâğıda bakmam, bunu bir defa yaptım ve pişman oldum. Kâğıda bağlanınca yüzlerden mahrum kalırım. Nerede tesirli olmak istersem, orada dururum" cevabını vermiştir.

Meclis'e öğretmen ve doktorların mecburi hizmetleriyle ilgili kanun teklifleri de sunmuştur.¹¹ Meclis, 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin teşkiline dair 6 numaralı kanunu kabul etmiş ve aynı gün Hamdullah Suphi Mebusluk uhdesinde iken Genel Müdür olarak tayin edilmiştir.¹²

Hamdullah Suphi, genel müdürlüğü öncesinde de sonrasında da İngiliz Gizli Servisi tarafından yakından takip edilmiştir ve Hamdullah Suphi ismi İngiliz istihbarat raporlarında da sık sık yer almıştır.¹³ Örneğin İngiliz istihbaratının 8 Temmuz 1920 tarihli raporundaki bilgilere göre; Sevr Antlaşması'nın koşulları 22 Mayıs'ta Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde açıklanınca büyük gürültü kopmuş, tüm milletvekilleri bu koşullara karşı söz söylemede ve özellikle İngiltere'ye ve Sadrazam Damat Ferit'e saldırmada birbirleriyle yarışmışlardır.¹⁴ Rapora göre Meclis'te konuyla ilgili yapılan konuşmalarda söz alanlardan biri olan Hamdullah Suphi dışarıdan yardım sağlanmasını önermektedir. Bulgaristan'la bir anlaşma yapılırsa Yunanlıların Trakya'ya girmelerini önlemek için Türklerin Bulgarlarla birleşebileceği düşüncesini taşıyan Hamdullah Suphi, Meclis'teki coşkulu konuşmasında; "Rusya'da bizden yana olanlarla da birleşeceğiz. Bize bir ordu gönderiyorlar. Kardeşlerimiz yeşil bayrak taşıyarak geliyorlar. Kırgızlar geliyor! Başkırlar geliyor! Kafkasya Müslümanları geliyor!" demektedir.¹⁵

Hamdullah Suphi isminin geçtiği bir başka İngiliz istihbarat raporunda ise Kemalistlerin arasında görüş ayrılıklarının baş gösterdiği konu edilmekte ve Kemalistlerin üç gruba ayrıldıkları öne sürülmektedir. 24 Eylül 1920 tarihli bu rapora göre, birinci grup "içeride Bolşevizm ilişkilerinin kabulünü öne süren İttihat ve Terakki Cemiyeti yandaşları", ikinci grup "Ruslara karşı geleneksel korku ve nefret duygularını kamçulamaya çalışan Bolşevik düşmanları", üçüncü grup ise "kendilerine bu iki grup arasında bir yer bulmaya çalışan Mustafa Kemal ve onun taraftarları"dır. Raporun ilerleyen bölümlerinde Hamdullah Suphi ve Halide Edip isimleri sürekli yan yana zikredilmekte ve bu iki isim "Ruslara karşı geleneksel korku ve nefret duygularını kamçulamaya çalışan Bolşevik düşmanı grup"la ilintilendirilmektedir. Aynı raporda "Mustafa Kemal'in durumu günden güne güçleşiyor; çok geçmeden İttihatçılar onu erkten düşürebilirler. Onun yerini alabilecek en uygun önder Karabekir gibi görünüyor. Bolşevikler Mustafa Kemal'in Ulusal Akım'a önderlik etme yeteneği olmadığı iddiasıyla, yakında onun yerine Enver Paşa'yı geçirmeyi tasarlıyorlar. Gerçekte Mustafa Kemal Bolşevik ilkelerinden nefret ediyor, ama duygularını gizlemeye çalışıyor" değerlendirmeleri yapılmaktadır. İngiliz istihbaratının bu raporuna göre ayrıca Hamdullah Suphi ve Halide Edip ulusçu ideallere bağlı olmalarına karşın, görünürde artık Mustafa Kemal'le işbirliği yapmamaktadır.¹⁶ İngiliz istihbaratının 27 Eylül 1920 tarihli bir raporunda daha Hamdullah Suphi ismiyle karşılaşılmaktadır. Bu raporda da 24 Eylül 1920 tarihli rapora paralel olarak, Halide Edip ve Hamdullah Suphi'nin Mustafa Kemal'in gücünü aşındırmakta oldukları öne sürülmektedir.¹⁷

Baydar, *Hamdullah Suphi*, 84. Samet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi'nin hitabetinin güçlü görünmesinde sözlerden ziyade fiziki yapısının, kır saçlarının, parlak gözlerinin, güzel yüzü ve dik duruşunun etkili olduğunu söylemekte ve Tanrıöver için "o susarken de konuşan bir adamdı, susmak da ona yakışıyordu" demektedir. Baydar, *Hamdullah Suphi*, 84.

¹¹ BCA, Fon 30-10-00, K: 5 G: 28, Sıra: 11; 11 Aralık 1920.

¹² İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 219; Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi (1919-1965) - Cumhuriyet Dönemi*, Ankara: Doğu Matbaacılık, 1967,61; Turgut Er, *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*, Ankara: Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, 2003, 50; Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda*, 42.

¹³ Hamdullah Suphi Tanrıöver hatıratında, şahsının İngilizlerde öfke uyandırdığını söylemekte ve bu öfkeyi üç sebebe dayandırmaktadır. Tanrıöver'e göre birinci sebep mitinglerdeki nutuklarıdır. İkinci sebepse, İngiliz işgal kuvvetlerinin İstanbul'da ilk kapattıkları cemiyet olan Türk Ocakları'nın, kapatıldıktan bir hafta sonra Hamdullah Suphi ve arkadaşları tarafından Binbirdirek'te Milli Talim ve Terbiye Merkezi'nde tekrar açılmış olmasıdır. Tanrıöver üçüncü sebebinse, İstanbul'da Meclis-i Mebusan'daki nutkunda; "Siz 'Millet Meclisi' değilsiniz. Ordunuz yok, paranız yok, hükûmetiniz yok. Anadolu'daki milli hareketi benimsediğinizi ilan ederseniz ancak o zaman 'Millet Meclisi' olursunuz." şeklindeki ifadeleri olduğunu söylemektedir. Baydar, *Hamdullah Suphi*, 277.

¹⁴ Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, 77.

¹⁵ Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, 78. Sevr koşullarının tartışıldığı Meclis görüşmeleriyle ilgili olarak İngiliz istihbarat raporlarında yer alan bir başka isim de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi teşkiline dair teklifi sunmuş olan, Saruhan milletvekili Mustafa Necati'dir. Sevr koşullarının tartışıldığı bu görüşmelerde Antalya milletvekili Rasih Efendi, Konya milletvekili Refik Bey, Trabzon milletvekili Ali Şükrü ve Saruhan milletvekili Mustafa Necati söz almışlardır. Bu isimler İngiliz siyasetine, özellikle İngiltere Başbakanı Lloyd George'a saldırmış, onu insanlığa herkesin utanacağı bir belge sunmakla suçlamışlardır. Adı geçen milletvekilleri söz konusu antlaşmanın İngiltere'nin Türk, özellikle Müslüman dostu olduğu yolunda çevreye yayılan yanıltıcı izlenim ve propagandayı ortadan sileceğini söylemişlerdir. Meclis'teki bu toplantıda söz alanlardan biri olan Mustafa Kemal de Sevr koşullarının ulusal onura bir hakaret olduğu görüşündedir. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, 78.

¹⁶ Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, 114-115, 117.

¹⁷ Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, 115. Raporda, Mustafa Kemal'in yakında ya merkezi yönetimle birleşmek ya da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden emir almak zorunda kalacağı da ifade edilmektedir. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, 115.

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürlüğü ve Mebusluk gibi iki önemli görevi birlikte yürüten Hamdullah Suphi, genel müdürlük görevinden 19 Ağustos 1920'de ayrılmıştır.¹⁸ Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde kısa sayılabilecek bir süre genel müdürlük yapmış olsa da Hamdullah Suphi'nin Müdüriyet'e önemli hizmetleri olmuştur: Müdüriyet'in kuruluş kanununda kurumun mütercim çalıştırmasına dair bir madde olmasa da Hamdullah Suphi idari bir kararla kurumda mütercimlere de yer vermiştir. Haberlerin 630 telgraf merkezine ulaştırılması da onun genel müdürlüğü döneminde sağlanmış, kurumun haber ağı genişletilmiştir. Onun döneminde ayrıca Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi matbaalarında çeşitli kitap ve broşürlerin basılmasına da olanak sağlanmıştır.¹⁹ Hamdullah Suphi, genel müdürlük görevi süresince Milli Mücadele dönemi iç propaganda çalışmalarının disiplinli bir şekilde icra edilmesine önemli katkı sunarken, diğer taraftan dünya basınıyla da temas kurma çabası içerisinde olmuş ve böylece Milli Mücadele'nin haklılığının dünya kamuoyuna da duyurulmasının yollarını aramıştır.²⁰

2- İttihatçı Bir Öğretmen: Süleyman Necati (Güneri)

Hamdullah Suphi genel müdürlük görevinden ayrıldıktan hemen sonra, 19 Ağustos 1920 tarihinde Süleyman Necati (Güneri) Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürü olmuştur.²¹ Süleyman Necati 1889 Kiğı doğumludur.²² 1913'ten sonra Erzurum'da ve Konya'da İttihat ve Terakki mekteplerinde müdürlük ve Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Konya'da ayrıca İttihat ve Terakki heyet-i merkeziye azası sıfatıyla da çalışmıştır. 12 Mart 1918 tarihinde Erzurum'un kurtuluşundan sonra İttihat ve Terakki'nin bu şehre gönderdiği ilk isimlerden biridir. 1918'in Ekim ayında Erzurum'da dört sınıflı Albayrak Mektebi'ni açan Süleyman Necati, 1913 yılında Erzurum'da çıkarılan *Albayrak* gazetesini de 5 Mart 1919'dan itibaren tekrar çıkarmaya başlamış ve bu gazetenin başmakalelerini de kendisi yazmıştır. Süleyman Necati, matbuat ve siyaset tarihinde "Albayrakçı Necati" olarak bilinmektedir.²³

Milli Mücadele'nin Erzurum safhasının önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Süleyman Necati Güneri,²⁴ hem Erzurum Kongresi'nin ve hem de bu kongrenin teşkil ettiği Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin azaları arasında yer almıştır. Güneri, Erzurum Kongresi'nde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk nizamname taslağını hazırlamış, bu yazı taslağına son şeklini veren Kongre Nizamname Encümeni'nde de aza olarak çalışmıştır. Söz konusu nizamname, Sivas Kongresi'nin bütün vatana şamil olarak kurduğu ve teşkilatlandırdığı Cemiyet'in nizamnamesinin ve Misak-ı Milli'nin temelini oluşturmuştur. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Erzurum mebusu seçilen Süleyman Necati bu meclisin dağıtılması üzerine Ankara'ya gelmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi birinci devresine katılmıştır. 19 Ağustos 1920 - 11 Eylül 1920 tarihleri arasında Matbuat ve

¹⁸ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 220. Hamdullah Suphi, dönemin yasal düzenlemeleri gereği genel müdürlük görevi süresince sadece mebusluk maaşını almıştır. İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 220. Hamdullah Suphi, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürlüğü vazifesinden sonra 14 Aralık 1920 tarihinde Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) olarak atanmış, 10 Kasım 1921 tarihinde istifa edeceği Maarif Vekilliği görevini de 11 ay boyunca sürdürmüştür. Hakkında verilen gensoru önergesi sonrasında (Hamdullah Suphi'nin Vekâlet'e bağlı olarak çalışan bazı memurları haksız yere görevden aldığı gibi iddialar gündeme getirilmiştir) yapılan güven oylamasında her ne kadar 68 kırmızı oya karşılık 75 beyaz oy çıkmış yani oylama Hamdullah Suphi'nin lehine sonuçlanmış olsa da Hamdullah Suphi tercihini istifa etmekten yana kullanmıştır. Baydar, *Hamdullah Suphi*, 116-119.

İstiklal Marşı'nın 12 Mart 1921 tarihinde yani Hamdullah Suphi'nin Maarif Vekilliği döneminde kabul edildiğini ve İstiklal Marşı'nın yazılmasında ve kabulünde Hamdullah Suphi'nin önemli rol oynadığını da burada vurgulamak gerekir. Hamdullah Suphi, Türk milleti için büyük öneme sahip olan İstiklal Marşı'nın Mehmet Akif tarafından yazılmasını istemiş, yazıldıktan sonra da İstiklal Marşı'nı Meclis'te bizzat kendisi okumuştur. İstiklal Marşı Meclis'te oy birliği ile kabul edilmiştir. Baydar, *Hamdullah Suphi*, 121.

¹⁹ Fethi Kardeş, *Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 60 Yılın Hikâyesi*, Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayını, 1980, 20-21; Sevcan Başboğa, *Anadolu Ajansı (1920-1922)*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2007, 177-178. Hamdullah Suphi döneminde Antalya, Samsun, Trabzon ve Zonguldak'a istihbarat memurları tayin edilmiştir. Marmaris ve İnebolu Kaymakamlarından istihbarat konusunda yardım istenilmiştir. Özellikle Marmaris Kaymakamının önemli yardımları olmuştur. Yine onun genel müdürlüğü döneminde Ordu Komutanlıklarına ve Gruplara da ajans ve gazete gönderilmiş, ajansların halka ulaştırılması için de merkeze bağlı yerlerde neşrolunan gazetelerden *İkaz*, *Açıköz*, *Öğüt* gibi gazetelerle ajansların dağıtım esaslarına ilişkin sözleşmeler yapılmıştır. Zeliha Hepkon, *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda Kitle İletişim Araçlarının Rolü: Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi (1920-1931)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Bilim Dalı, 2008, 152-154; *TBMM ZC*, C. IV, İ:65, Cel. 1; 14 Eylül 1920 (14.9.1336), 343-344.

²⁰ Baydar, *Hamdullah Suphi*, 371.

²¹ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 223; Süleyman Necati Güneri, *Hatıra Defteri*, Yay. Haz. Ali Birinci, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000, 15; Kardeş, *Basın Yayın*, 25.

²² Güneri, *Hatıra Defteri*, 11.

²³ Güneri, *Hatıra Defteri*, 9, 13-14.

²⁴ Güneri, *Hatıra Defteri*, 11.

İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde Genel Müdürlük yapmış olan Süleyman Necati Güneri²⁵ döneminde Milli Mücadele lehine içeriklere sahip ajans, dergi ve gazetelerin merkezlere gönderilmesi için tamimler (bildiriler) yazılarak bu tip yazılı materyallerin dağıtımı daha sistemli hale getirilmeye çalışılmış, ayrıca Sulh Muahednamesi'nin (10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın) Türkçe metninin yayınlanması ve çoğaltılması için Konya'daki Öğüt Matbaası ile bir sözleşme imzalanmıştır.²⁶

Sevr Antlaşması'nın "Türkçe yayınlanıp çoğaltılması" hamlesi Milli Mücadele'nin önemli propaganda hamlelerinden biridir. Görünen o ki, Türk siyasi karar alıcılar Türk topraklarının hasım güçler tarafından nasıl işgal edileceğini ve düşmanın işgal planlarının ne boyutta olduğunu halkın bilmesini istemekte ve bu konuda bir milli bilinç oluşmasını sağlamaya çalışmaktadır. Türklerin Sevr gibi bir antlaşmayı bir karşı propaganda aracına dönüştürme fikri ve planını önemli bir "propaganda becerisi" olarak değerlendirmek mümkündür. Sevr Antlaşması'nı devletlerarası uzun müzakereler sonucunda ve büyük emek vererek hazırladıklarından hiç şüphe olmayan üst düzey bürokratların, hazırladıkları anlaşma içeriğinin Türklerin mücadele azmini artırıcı bir propaganda metni olarak bir karşı propaganda aracına dönüştürülebileceğini düşünememiş olma ihtimalinin kuvvetle muhtemel olduğunu da burada belirtmek gerekir.

Süleyman Necati'nin genel müdürlüğü döneminde gündeme gelmiş olan Sevr Antlaşması'nın Türkçe metninin yayınlanıp çoğaltılması projesiyle ilgili çalışmalar bir sonraki Genel Müdür, Galip Bahtiyar döneminde de devam edecek, Hariciye Vekâleti'nin teşebbüsleriyle Sevr Antlaşması hem halkın anlayacağı şekilde basitleştirilerek, hem de antlaşmanın hukuki yönlerini de içeren daha kapsamlı bir çeviriyle, iki ayrı şekilde tefsir edilecektir.²⁷ Türkler, emperyalist paylaşım planları yapmakta uzman İtilaf Devletleri bürokratları tarafından uzun uğraşlar sonucunda hazırlanan Sevr metninin sadece çevirisini yapmak suretiyle sıfır maliyetli bir propaganda metni elde etmiş gibi görünmektedirler. Sevr'in çevirisinin (Galip Bahtiyar'ın tabiriyle "avama mahsus" ve "hukuki" olmak üzere) iki ayrı şekilde yapılmasının yanında "avama mahsus" çeviride halkın ekseriyetinin anlayacağı tarzda farklı bir çeviri metodunun kullanılması, propagandanın temel esaslarından olan "basit ve anlaşılır propaganda metinleri oluşturulması" kaidesine uygun olarak hareket edildiğini de göstermektedir.

Galip Bahtiyar'a genel müdürlük görevini devrettikten sonra Süleyman Necati Ermenilerle 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Anlaşması'na ve 21 Şubat - 12 Mart 1921 tarihleri arasında gerçekleşen Londra Konferansı'na Türkiye mümessili sıfatıyla katılmıştır. Hukuk tahsili yapmış olmasına rağmen Süleyman Necati Güneri'nin mebusluk ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi genel müdürlüğü görevleri dışında bütün hayatını tarih, coğrafya ve Türkçe öğretmenliği yaparak geçirdiği bilinmektedir.²⁸

3- Bir Türkçü: Galip Bahtiyar (Göker)

Süleyman Necati'nin ardından Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi genel müdürlüğüne Galip Bahtiyar (Göker) atanmıştır. 1882'de İstanbul'da doğan Galip Bahtiyar, Galatasaray Sultanisi ve İstanbul Hukuk Mektebi'nden mezundur. 1908'den sonra Kosova, İzmir ve Adalar Maarif Müfettişliğinde ve Halep Maarif Müdürlüğünde görev yapmıştır.²⁹ II. Meşrutiyet'in ilanından sonra çıkan *Türk Yurdu* ve *Halka Doğru* mecmualarında Türkçülüğe dair yazılar yazmıştır.³⁰ Ayrıca bir buçuk sene de İzmir İttihat ve Terakki Ticaret Mektebi müdürlüğü yapmış, Balkan Savaşı sonlarında Edirne Maarif Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir.³¹

Galip Bahtiyar, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kendinden önceki genel müdürleri Hamdullah Suphi ve Süleyman Necati gibi genel müdürlük görevi yanında mebusluk görevini de icra ettiği için genel müdürlük vazifesi karşılığında herhangi bir maaş almamıştır.³² Görev süresi içerisinde Müdüriyet'e yönelik bazı eleştirileri cevaplamak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de davet edilen Galip Bahtiyar bu vesileyle genel müdürlüğü döneminde yapılan icraatları Meclis'te anlatma fırsatı da bulmuştur: Kendi dönemindeki faaliyetlerle ilgili olarak, il ve illere bağlı yerlerin matbuatına imkânlar ölçüsünde yardım edilmeye devam edildiğinden, buralara kâğıt ve memur gönderildiğinden, teşkilatı daha etkin kılmak için istihbarat odalarının

²⁵ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 223.

²⁶ TBMM ZC, C.IV., D.I., İ. 65., Cel. 1, s. 344. 14 Eylül 1920 (14/09/1336)

²⁷ TBMM ZC, C.IV., D.I., İ. 65., Cel. 1, s. 344-345. 14 Eylül 1920 (14/09/1336)

²⁸ Güneri, *Hatıra Defteri*, 15-16.

²⁹ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 227.

³⁰ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 228.

³¹ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 227-228.

³² Er, *Türkiye'de Basın*, 50.

geliştirilmeye çalışıldığından, istihbarat salonu³³ açılıp daha etkin faaliyet gösterildiğinden bahsetmiştir. Meclisteki konuşmasında Galip Bahtiyar Müdüriyet'in çalışmalarının yetersiz olduğu yönündeki eleştirileri de kabul etmiş, Milli Mücadele'nin nedenleri hususunda halkın yeterince bilgilendirilemediğini, yazılı materyallerin halka geç ulaştığını, telgraf-posta sisteminde eksiklikler bulunduğunu, dış propagandanın istenilen seviyede olmadığını ve Müdüriyet'in kadrosunun yetersiz olduğunu söylemiştir.³⁴

Galip Bahtiyar'ın konuşmasından sonra Mustafa Kemal söz alarak Müdüriyet'e yönelik eleştirilere tek tek detaylı yanıtlar vermiş, Müdüriyet'in faaliyetlerinin yetersiz olduğu yönündeki görüşlerin gerçeği yansıtmadığını vurgulayarak, Müdüriyet'in tüm faaliyetlerinden haberdar olduğunu, bu alandaki tüm politikaları da kendisinin belirlediğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal'e göre Galip Bahtiyar'ın Müdüriyet ile ilgili eleştirileri kabul etmesi, genel müdürlerin kısa süre görev yapmış olmaları ve konularına tam hâkim olamamaları ile ilgilidir.³⁵ Gerçekten de Galip Bahtiyar Müdüriyet'e ilişkin soruları cevaplamak üzere Meclis'e, göreve başladıktan sadece birkaç gün sonra davet edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Genel Müdürün eleştirileri kabullenip bu eleştirilere yüzeysel denebilecek cevaplar vermesi olağan karşılanabilir. Ancak, Mustafa Kemal'in bu noktada devreye girip tüm sorumluluğun kendinde olduğunu hatırlatması, eleştirilerin haksız olduğunu belirtmesi ve tabiri caizse Müdüriyet'i koruyup kollayan bir tavır alması, Milli Mücadele önderinin Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne verdiği önem ve değerini somut kanıtları arasındadır.

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürlüğü görevini Mustafa Kemal'in emriyle alan Galip Bahtiyar yine Mustafa Kemal'in emriyle Trakya meselesi ile meşgul olmak üzere Sofya'ya gönderilmiştir. Bu vazifesi esnasında yardımcısı Yusuf Hikmet (Bayur)³⁶ Müdüriyet'i ve Anadolu Ajansı'nı idare etmiştir. Galip Bahtiyar 14 Aralık 1920'ye kadar genel müdürlük görevine devam etmiştir.³⁷

³³ Ünlü Alman istihbaratçı Max von Oppenheim Berlin'de *Nachrichtenstelle für den Orient*'in (Şark İstihbarat Birimi) (NfO) kuruluş aşamasını tamamladıktan sonra 1915 yılı Nisan ayında İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'daki Alman Elçiliği bünyesinde NfO'nun bir şubesi niteliğindeki *Nachrichtensaal* (Haber / Bilgi Salonu) organizasyonunu kurmuştur. NfO'nun bir dış temsilciliği olarak kabul edilse de İstanbul merkezli bu organizasyon Kon'a göre aslında başlı başına yeni bir yapılanma gibi görünmektedir. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki propaganda faaliyetlerini organize eden bu yapı, kısa sürede geniş bir şube sayısına ulaşmış ve 1916 yılı sonbaharına kadar 25 ana şube ve onlara bağlı 50 yan şube ile Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasının hemen hemen her tarafına yayılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu içindeki "istihbarat salonları" teşkilatlanmasını tamamlayan Oppenheim 1916 Haziran'ında Berlin'e dönmüştür. Kadir Kon, "Almanya'nın İslam Stratejisi Mimarlarından Max Von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu", *Tarih Dergisi*, 53/1 (2012), 240-241. Galip Bahtiyar'ın bahsettiği "istihbarat odaları" ve "istihbarat salonu" Kon'un çalışmasında bahsi geçen *Nachrichtensaal* (Haber / Bilgi Salonu) organizasyonunu akıllara getirmekte ve bu benzeşim Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi teşkilatlanması içinde yer aldığı anlaşılan "istihbarat odaları" ve "istihbarat salonu"nun oluşturulmasında bir Alman etkisinin olabileceğini düşündürmektedir. *Nachrichtenstelle für den Orient* (Şark İstihbarat Birimi) (NfO) ve *Nachrichtensaal* (Haber / Bilgi Salonu) organizasyonu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları (1914-1918)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011, 47-57.

³⁴ TBMM ZC, C. IV, İ:65, Cel.:1; 14 Eylül 1920 (14/09/1336), s. 343-346; Hepkon, *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda*, 152-155.

³⁵ Hepkon, *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda*, 155-158. Müdüriyet'e ilişkin eleştirilere Mustafa Kemal'in verdiği cevapların detayları için bkz. Hepkon, *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda*, 156-158.

³⁶ Yusuf Hikmet (Bayur), 1890 yılında doğmuştur. Galatasaray Sultanisinde eğitim gördükten sonra Maarif Nezareti'nin açmış olduğu yüksek tahsil sınavını kazanarak Paris Üniversitesi Fen Fakültesi'nde üniversite öğrenimine başlamıştır. Mezuniyeti sonrasında İstanbul'a dönmüş, 1914-1920 yılları arasında Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştır. Milli Mücadele döneminde 1920 yılında Ankara'ya geçmiş Kızılay'da ve Hariciye Vekâleti'nde çalışmıştır. Fransızca'ya olan hâkimiyetiyle bu Vekâlette kendini kısa sürede kabul ettirmiş ve dış siyasetin belirlenmesinde Umur-ı Siyasiye Müdürü olarak etkin rol oynamıştır. Lozan Konferansı'nda İsmet İnönü'nün müşaviri olarak yer almıştır. 1923-1932 yılları arasında Londra Elçiliği müsteşarlığı (1923), Belgrad Ortaelçiliği (1927), Kabil Büyükelçiliği (1928) ve Cumhurbaşkanlığı Sekreterliği (1927 ve 1932) görevlerini yerine getirmiştir. Atatürk'e yakın isimlerden biri olan Yusuf Hikmet Bayur, Nutuk'un hazırlanmasında Atatürk'ün başyardımcılarından biridir ve Nutuk'ta kullanılacak tarihsel malzemenin tedarik edilmesinde Atatürk, Yusuf Hikmet'in tarihçi kimliğinden de istifade etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu parçalandıktan sonra yeni ulus devleti oluşturan fikrî zemine yakınlığı ile de öne çıkan Yusuf Hikmet, Atatürk'ü "Türk Devrimi'ni mümkün kılan zaferin başlıca hazırlayıcısı ve sağlayıcısı" olarak nitelendirmektedir. Bayur, Atatürk'ün şahsiyetine ve fikirlerine olan hayranlığı ve bağlılığı ile bilinmektedir. Turhan Ada, Seyithan Çeçen, "Çok Partili Siyasal Hayata Geçişte Yusuf Hikmet Bayur'un Önemi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 122/240 (2019), 155-168, 157-159, 161.

³⁷ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 227.

4- Sol Kanat Bir İttihatçı: Muhittin Birgen

Muhittin Birgen, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin önde gelen yazar, gazeteci ve fikir adamlarından biridir.³⁸ Aslen Yozgatlı fakat İstanbul'a yerleşmiş bir ailenin çocuğu olan Birgen 1885 yılında doğmuştur.³⁹ 1906'da Hicaz Demiryolu İdaresi'ne memur olduktan sonra 1908'de istifa edip gazetecilik ve öğretmenlik yapmaya başlamıştır. 1913'e kadar *Tanin* gazetesi tahrir müdürlüğü ve 1919'a kadar da aynı gazetede başyazarlık yapmıştır. 1914-1919 yılları arasında Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Çorum Mebusu olarak bulunmuştur. 1920-1921 yılları arasında *Yeni Gün* gazetesinde yazarlık, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde ise başyazarlık yapmıştır.⁴⁰

Muhittin Birgen, Galip Bahtiyar'dan boşalan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi genel müdürlüğüne 14 Aralık 1920 tarihinde atanmıştır.⁴¹ Birgen'in göreve başlamasından kısa süre sonra Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi İcra Riyaseti'nden Hariciye Vekâleti'ne bağlanmıştır.⁴² Muhittin Birgen, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürü olarak 14 Aralık 1920 - 9 Mart 1921 tarihleri arasında kısa sayılabilecek bir süre görev yapmasına rağmen bu süre içerisinde önemli işlere imza atmıştır: *Hâkimiyet-i Milliye* günlük bir gazete haline gelmiş, Ankara Hükümeti'nin resmî gazetesi olan *Ceride-i Resmîye* düzenli olarak çıkmaya başlamış, Anadolu Ajansı'nın çalışmalarına destek verilmiş, ayrıca Fransızca bir bülten çıkarılarak bu bültenin yurt dışına gönderilmesi sağlanmıştır.⁴³

Birgen "propaganda"nın Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin aslî görevi olduğunu düşünmektedir. Onun döneminde de önceki genel müdürler döneminde olduğu gibi Milli Mücadele yanlısı gazetelere kâğıt yardımı gibi yardımlar yapılmasına devam edilmiş, bunun yanında köylülerin irşadı (bilgilendirilip aydınlatılması) için yeni bir örgütlenmeye gidilerek Sivas, Eskişehir, Kastamonu, Çankırı, Afyon, Kırşehir, Kütahya, Yozgat ve Konya'da gazetelerin, öğretmenlerin, yerli eşraf ve münevverlerin yardımlarıyla herhangi bir masraf yapılmadan "İrşat Komisyonları" kurulmuştur.⁴⁴

Kendisinin sürekli "İttihatçı" olarak tanımlanmasına ve Sebilürreşadçılarının⁴⁵ saldırılarına dayanamayarak siyasetten çekilen Muhittin Birgen, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi genel müdürlüğü görevinden de istifa etmiştir.⁴⁶ Ancak, Birgen'in, İttihat ve Terakki'nin sol kanadı içerisinde yer aldığı bilinen bir gerçektir.⁴⁷ İstifası sonrası İstanbul'a giden Birgen, deniz yoluyla Batum'a, oradan da Tiflis'e gitmiş, siyaseti bıraktığını söylemiş olmasına rağmen Kafkasya ve Rusya'daki İttihatçılarla iletişim halinde olmuştur.⁴⁸ Muhittin Birgen, "İttihatçılıktan kaçtım fakat İttihatçılık beni bırakmadı. Şimdi de göçebe İttihatçılardan biri oldum" demektedir. Özellikle Azerbaycan'da sıkı dostluklar kuran Birgen burada Mustafa Kemal'in halk arasında bir efsane olarak

³⁸ Zeki Arıkan, "Muhittin Birgen Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele", *Atatürk Yolu Dergisi*, 5/20, (1996), 365-386, 365.

³⁹ Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene - İttihat ve Terakki Neydi?*, Yay. Haz. Zeki Arıkan, 1. Cilt, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, 10.

⁴⁰ Birgen, *İttihat ve Terakki'de*, 9.

⁴¹ Arıkan, "Muhittin Birgen", 383. Nazım Hikmet de görev süresi içerisinde Muhittin Birgen'i ziyaret edenler arasındadır. Arıkan, "Muhittin Birgen", 383.

⁴² Birgen, *İttihat ve Terakki'de*, 21.

⁴³ Birgen, *İttihat ve Terakki'de*, 21; Arıkan, "Muhittin Birgen", 383.

⁴⁴ *TBMM. ZC.*, C.VIII., D.I., İ.159, Cel. 2, s. 517-520; 28 Şubat 1920 (28/02/1337); Hepkon, *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda*, 159.

⁴⁵ *Sebilürreşad*, 27 Ağustos 1908 tarihinde *Sırât-ı Müstakîm* adıyla yayın hayatına başlamıştır. Yazar kadrosunda Mehmet Akif (Ersoy), Eşref Edip, Said Halim Paşa, Elmalılı Hamdi (Yazır) gibi isimlerin de yer almış olduğu *Sebilürreşad* İslam coğrafyasının değişik bölgelerinde bulundurduğu yazarlarıyla, bu bölgeleri konu alan sağlıklı haber ve yorum yazılarına da yer vermiştir. Milli Mücadele'ye büyük destek veren dergi; eşitlik, kardeşlik, birlik gibi hususlarda teşvik edici bir tutuma sahipken Batıcılık ve kavmiyetçilikle mücadele halinde olmuştur. Ancak derginin, Batı'nın bilim ve teknolojik üstünlüklerinin alınmasından yana olduğu da bilinmektedir. Dergide üzerinde en çok durulan konular arasında İslam dünyasının niçin gerilediği ve nasıl kalkınabileceği gelmektedir. Adem Efe, "Sebilürreşâd", *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 36, İstanbul, 2009: 251-253. Zürcher de Sebilürreşadçıların toplumsal canlanmaya İslami değerlere geri dönüşle ulaşılacağını savunduğunu, Sebilürreşadçıların çoğunun şeriat hukukuna dönüş yanlısı olduğunu fakat bununla birlikte modernleşmenin kabulünün de şeriatla bağdaşabileceği düşüncesini taşıdıklarını söylemektedir. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, 191.

⁴⁶ Birgen, *İttihat ve Terakki'de*, 21.

⁴⁷ Arıkan, "Muhittin Birgen", 365, 385

⁴⁸ Birgen, *İttihat ve Terakki'de*, 24.

görüldüğüne, hatta daha önce Enver Paşa adına yazılmış bir marşın da Mustafa Kemal marşı haline dönüştürüldüğüne şahitlik etmiştir.⁴⁹

Muhittin Birgen'in, 14 Aralık 1920'de atandığı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürlüğü görevinden 9 Mart 1921'de istifa etmesinden sonra⁵⁰ genel müdürlüğe vekâlet eden ve 1876 İstanbul doğumlu olan Mehmet Suat Davaz 9 Mart 1921'de vekâlet görevine başlamış, 12 Mart 1921'de vazifeyi Hüseyin Ragıp'a devretmiştir.⁵¹

5- Bir Hâkimiyet-i Milliye Başyazarı: Hüseyin Ragıp (Baydur)

Rodos'ta 1890 yılında doğan Hüseyin Ragıp Baydur, Milli Mücadele'nin başlamasını müteakip Ankara'ya çeşitli yollardan ulaşarak *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi etrafında birleşen ve Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasında önemli katkıları olan isimlerdendir.⁵² Hüseyin Ragıp, Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında başlayan işgaller karşısında hızlı harekete geçen ve halkı işgallere karşı direnişe geçilmesi konusunda teşvik eden entelektüeller arasındadır. Mondros sonrasında Türk Ocakları mensupları İstanbul Hükümeti'ne karşı açıkça tavır alarak faaliyetlerini siyasi alana kaydırmışlar ve özellikle de İzmir'in işgali üzerine İstanbul'da yapılan Fatih ve Sultanahmet mitinglerinin organizasyonunda önemli rol oynamışlardır. Hüseyin Ragıp da halkı işgaller karşısında mücadele etmeye teşvik eden etkili konuşmalar yapan Türk Ocakları mensuplarındanıdır.⁵³

Hüseyin Ragıp 12 Mart 1921 tarihinde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi genel müdürlüğüne tayin edilmiştir. Hüseyin Ragıp bu göreve getirilmeden önce *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin başındaki isimdir. Başlangıçta haftada iki defa çıkmakta olan gazete Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi olan Mustafa Kemal'in emriyle 6 Şubat 1921'den itibaren günlük olarak çıkmaya başlamıştır. Hüseyin Ragıp *Hâkimiyet-i Milliye*'nin başyazarlığı görevini üstlenmiş, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürü olduktan sonra da başyazarlık görevine imzasız makaleler yazmak suretiyle devam etmiştir.⁵⁴

Hüseyin Ragıp'ın genel müdürlüğü döneminde, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin matbaasında bazı Vekâletlerin basılmasını gerekli gördükleri broşürlerin de basılmaya başlanması, Milli Mücadele dönemi propaganda çalışmaları içerisinde fazla öne çıkmayan ancak üzerinde durulması gereken bir detaydır. Matbuat Şubesi'nde Müdür olarak Ethem Hidayet (Akımsar) ve Neşriyat Şubesi'nin başında da Alaeddin Bey bulunmaktadır. O dönem dört şubeden müteşekkil olan İdarenin Neşriyat Şubesi'ne bağlı bulunan Anadolu Ajansı günde bir veya birden fazla bülten çıkarmakta ve bunlar, harp tebliğlerini, iç ve dış haberleri ihtiva etmektedir. Bültenler telgraf tellerinin varabildiği yerlere kadar içeride tamim olunmakta, gazete çıkan yerlerde gazetelerle verilerek, gazete çıkmayan yerlerde ise meydanlara asılarak ve kahvelerde okutturularak halka ulaştırılmaktadır. Böylece, Milli Mücadele ile ilgili iç ve dış gelişmelerin Türkiye geneline geniş ve devamlı bir surette ulaştırılması sağlanmıştır.⁵⁵

Hüseyin Ragıp, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi genel müdürlüğünden 31 Ekim 1921'de ayrılmıştır.⁵⁶ Milli Mücadele sürecindeki iç ve dış propaganda çalışmalarındaki başarılarından dolayı 1926 yılında kendisine İstiklal Madalyası verilmesi, gerek şahsının gerekse de genel müdürlüğünü yaptığı kurumun, Milli Mücadele dönemi propaganda çalışmaları açısından önemli olduğuna da işaret etmektedir.⁵⁷ Hüseyin Ragıp'tan sonra genel müdürlüğe Etem Hidayet (Akımsar) vekâleten getirilmiştir. 1890 doğumlu olan Akımsar, Ağustos 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde Türkçe Ajans Memuru olarak göreve

⁴⁹ Arıkan, "Muhittin Birgen", 384. Birgen, 13 Haziran 1937 tarihli *Posta* gazetesinde Azerbaycan'daki dostlarından birinin kendisine Mustafa Kemal ile ilgili şunları söylediğini aktarmaktadır: "*Bilirsin Mehettin (Muhittin) Efendi, bu Mustafa Kemâli Paşa çoh ahıllı (akıllı) kişidi. Böyle ahıllı kişi her yerde tapmah olmaz. (bulmak kabil değildir.)*" Arıkan, "Muhittin Birgen", 384.

⁵⁰ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, 229.

⁵¹ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 231.

⁵² Hüseyin Doğramacıoğlu, *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, 112, 115, 553.

⁵³ Vecihi Fuat Sefa Hekimoğlu, "Türkiye'de Türkçülük Hareketinin Ortaya Çıkması ve Türk Ocakları", *BEU Akademik İzdüşüm*, 2/1 (2017), 41-50, 48. Başta Halide Edip olmak üzere, Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ve Mehmet Emin de (Yurdakul) bu mitinglerde öne çıkan Türk Ocakları mensubu konuşmacılar arasındadır. Hekimoğlu, "Türkiye'de Türkçülük", 48.

⁵⁴ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 235. Hüseyin Ragıp'ın genel müdürlük görevi karşılığında alacağı maaş on bin kuruştur.

⁵⁵ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 234.

⁵⁶ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 235.

⁵⁷ *BCA*, Fon: 30-10-0-0, K: 195, G: 334, Sıra: 1; 16 Mart 1926. Hüseyin Ragıp ile birlikte yine iç ve dış propaganda çalışmalarındaki başarılarından dolayı kendilerine İstiklal Madalyası verilen diğer iki isim ise Yakup Kadri Bey ve Cemal Hüsnü Bey'dir.

başlamış, 1 Temmuz 1921'de Matbuat Şubesi Müdürü olmuş, 1 Kasım 1921'den 29 Kasım 1921'e kadar da genel müdürlüğe vekâlet etmiştir.⁵⁸

6- İstihbarat Servislerinin Radarında Bir İttihatçı: Ahmed Ağaoğlu

Ahmed Ağaoğlu, Etem Hidayet'in vekâlet görevinin son bulduğu 29 Kasım 1921'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi genel müdürlüğüne atanmıştır.⁵⁹ Aslen Karabağlı olan Ahmed Ağaoğlu 1869 yılında doğmuştur. 1889'da Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi'nde tarih ve filoloji eğitimi almış ve Fransa'da İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleriyle irtibat kurmuştur.⁶⁰ Fransa'daki eğitimini tamamlayarak 1894'te Azerbaycan'a dönmüş, Tiflis, Şuşa ve Bakü'de öğretmenlik yapmıştır. Ayrıca, Türk ve Müslümanların haklarını Ruslara karşı savunmak için yayın yapan *Kaspiy* ve *Şarkî Rus* gazetelerinde de yazılar yazmıştır.⁶¹

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1908 yılının sonlarına doğru İstanbul'a gelen Ahmed Ağaoğlu, Paris'te öğrenci iken tanıştığı Ahmed Rıza ve Doktor Nazım aracılığıyla İttihat ve Terakki Fırkası'na girmiştir. Maarif Nezareti'nde iptidai tedrisat müfettişi ve Süleymaniye İttihat ve Terakki Kulübü'nde reis olmuştur. Aynı sene Fransızca *Jeune Turc* gazetesinin, iki sene sonra da *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin başyazarı olmuştur. 1914'te Yusuf Akçura ile birlikte *Türk Yurdu* dergisini kurmuştur. Aynı sene Darülfünun'da Türk Medeniyeti Tarihi öğretmenliği yapmıştır. Ahmed Ağaoğlu 1915'te Afyonkarahisar Mebusu ve İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumi Azası seçilmiştir. 1917 yılının sonlarında Nuri Paşa ile birlikte Azerbaycan'a gitmiş, 1918'de Mütareke üzerine İstanbul'a dönmüş ve bir süre sonra tutuklanarak Malta'ya gönderilmiştir.⁶²

Ağaoğlu'nun tutuklanma tarihi 25 Mart 1919'dur ve Ağaoğlu o tarihte hasta olmasına bakılmadan Bekirağa Bölüğü'ne kapatılmıştır. İngiliz istihbaratı tarafından hakkında hazırlanan 23 Nisan 1919 tarihli raporda kendisinden "*Panislamist akımın ve İttihat ve Terakki'nin hararetli taraftarı*" olarak bahsedilmektedir.⁶³ 14 Temmuz 1919 tarihli bir başka istihbarat raporunda ise Ahmed Ağaoğlu'nun Musevi kökenli bir Tatar olduğu, genç yaşlarında Okrana örgütünde kışkırtıcı ajanlık yaptığı, 1904'te Ermeni olaylarına karıştığı, Panislamist propagandacılığı sebebiyle Rus hükümeti tarafından suçlandığı belirtilmektedir. Aynı istihbarat raporuna göre Ağaoğlu; İslam'a hizmetleri dolayısıyla II. Meşrutiyet'te Osmanlı vatandaşı olmuş, Alman yanlısı ve Siyonist *Jeune Turc*'te gazetecilik yapmış, İttihat ve Terakki'nin önemli üyeleri arasına girmiş, savaş sırasında Almanlarca beslenmiş ve İtilaf güçleri aleyhine sert makaleler yazmıştır. İstihbarat raporunun sonunda ise Ağaoğlu'nun aleyhinde kesin bir suç delili olmadığı ama kötü bir kişilik olduğu ifadesi yer almaktadır.⁶⁴

Ağaoğlu, Bekirağa Bölüğü'nden Malta'ya gönderilecek ilk 59 kişilik listenin de içindedir. Listedeki isimler İngilizlerin gözünde en tehlikeli kişilerdir.⁶⁵ Fransızca'yı kusursuz konuşan, sağlam bir hukuk formasyonuna ve önemli bir gazetecilik tecrübesine sahip olan Ağaoğlu hakkında İngilizler kalın bir dosya oluşturmuşlardır. Malta sürgünleri için ayrı ayrı hazırlanmış dosyalar içerisinde en kalın dosya Ağaoğlu dosyasıdır. Dosyada Ağaoğlu İhtilalci, Türkçü, Turancı ve İttihatçı olarak vasıflandırılmaktadır.⁶⁶ İngiliz Yüksek Komiserliği Vekili Webb'in Ahmed Ağaoğlu hakkında Londra'ya 9 Ağustos 1919'da gönderdiği raporda da Ağaoğlu'nun son on yılda üç vatandaşlık (Rus, Osmanlı, Azerbaycan) değiştirdiği, başlıca işinin İttihatçı propaganda yapmak olduğu ve çalışmalarını Mekke'ye kadar genişlettiği, oradan Ezher ulemasıyla ilişkiler kurduğu, Kahire'deki İngilizlerin

⁵⁸ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 239.

⁵⁹ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 242. Ağaoğlu bu göreve 130 lira maaşla tayin edilmiştir.

⁶⁰ Nuri Yüce, "Ağaoğlu Ahmet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul, 1988, 464-466, 464-465.

⁶¹ Yüce, "Ağaoğlu Ahmet", 465.

⁶² İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 241-242. Ahmed Ağaoğlu münhal (açık) olan Karahisar-ı Sahib Sancağı Mebusluğu'na 18 Zilhicce 1333 H. / 27 Ekim 1915 M. tarihinde seçilmiştir. *BOA*, DH.İ.UM, K: 49, G: 5; 27 Ekim 1915 (18/12/1333)

⁶³ Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009, 310-312.

⁶⁴ Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 313. İngilizlerin Ağaoğlu'nu içinde kışkırtıcı ajanlık yapmakla suçladığı Okrana (*Okrannoye Otdelenie* - Отделение по Охранению Общественной Безопасности и Порядка - Kamu Güvenliği ve Düzenini Koruma Bakanlığı), Çar'ı ve rejimi yıkıcı faaliyetlere karşı korumak amacıyla 1882 yılında yapılandırılan Rus istihbarat teşkilatıdır. Robert W. Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", *The Intelligencer: Journal of U. S. Intelligence Studies*, 18/2 (2011), 51; Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, Lanham-Maryland-Toronto-Oxford: The Scarecrow Press, 2006, xiv. Okrana hakkında detaylı bilgi için bkz. Aykut Çağlak, *Türk ve Rus İstihbaratı 1900-1925*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2019, 58-65.

⁶⁵ Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 121-123. Ahmed Ağaoğlu'na Malta'da verilen sürgün numarası 2764'tür ve künyesinde Darülfünun hocası ve yazar olduğu, Afyonkarahisar Mebusu olduğu, sürülme nedeninin ise asayiş bozmak ve Ermenilere zorbalık olduğu yazmaktadır. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 135.

⁶⁶ Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 309. Şimşir'e göre; İngilizlere Ahmed Ağaoğlu kadar yaka silktiren bir başka sürgün daha yoktur; Ağaoğlu özgürlüğü için savaşmıştır. Yalvarıp yakaracak yaradılıştaki biri değildir. Lütuf değil hak aramıştır. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 308.

kendisinden kuşkulandığı, istihbarat servislerinin Ahmed Ağaoğlu'nu "persona non grata" (istenmeyen kişi) olarak niteledikleri yazılıdır.⁶⁷

İngilizlerin 13 Nisan 1921'de Malta Valisi'ne verdikleri talimatla içlerinde Hüseyin Cahit, Said Halim Paşa ve Ahmed Ağaoğlu'nun da bulunduğu 40 kişi serbest bırakılmıştır. Ağaoğlu evine döndükten kısa bir süre sonra bir Ermeni profesör kendisini ziyarete gelerek onun Ermenilerin suikast listesinde olduğunu haber vermiştir. Ağaoğlu daha sonra Hamdullah Suphi'nin gönderdiği para ile Ankara'ya doğru yola çıkmıştır.⁶⁸ Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin ilk genel müdürü olan Hamdullah Suphi Ankara'da Ağaoğlu'nu Mustafa Kemal Paşa ile tanıştırmıştır. Hamdullah Suphi'ye göre Ağaoğlu, irşat işini layıkıyla yapabilecek ve Anadolu'daki basın yayın hareketlerini güçlendirebilecek kapasite ve tecrübeye sahip biridir. Ahmed Ağaoğlu'nun, Ruslara karşı Azerbaycan'da Türkçe matbuat geleneğini yerleştiren iki üç aydından biri olması da bu noktada önemlidir.⁶⁹

Ahmed Ağaoğlu Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde genel müdür olarak görev yapmaya başlamadan önce İrşad Heyeti azası olarak görev yapmıştır.⁷⁰ İlk olarak Karadeniz ve Doğu illerinde irşat vazifesinde bulunmuş daha sonra da Kars'a ulaşarak yazılarıyla ve konferanslarıyla o bölgede milli davayı halka anlatmaya çalışmıştır. Bu görevleri sırasında Mustafa Kemal Paşa'dan defalarca kutlama, teşekkür ve minnettarlık telgrafları alarak vazifesinde teşvik edilmiştir. Ahmed Ağaoğlu, 29 Kasım 1921'de henüz Kars'ta iken Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi genel müdürlüğüne tayin olunmuş, 26-27 Aralık 1921 gecesi aldığı bir telgrafla Ankara'ya çağırılmış ve 26 Ocak 1922'de Ankara'ya ulaşmıştır.⁷¹ Ağaoğlu ile birlikte aynı gemide Türkiye'ye gelen Semyon İvanoviç Aralov⁷² anılarında Ağaoğlu'ndan çok iyi Rusça konuşan, Rusya'yı da iyi tanıyan deneyimli bir gazeteci olarak bahsetmektedir.⁷³ Aralov ayrıca Ağaoğlu'nu Mustafa Kemal Paşa'ya sonuna kadar sadık kalan yurtsever bir gazeteci olarak nitelemektedir.⁷⁴

Ahmed Ağaoğlu, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürlüğü döneminde de İngiliz istihbaratının yakın takibi altındadır. İngiliz istihbaratının elinde zaten kalın bir Ağaoğlu dosyası mevcuttur ve belli ki Ağaoğlu'nun Türk Milli Mücadelesi'nde önemli görevlere gelmesinden sonra bu dosya gelen yeni bilgilerle daha da hacimli bir dosya hâlini alacaktır. İngiliz istihbaratının 15 Mayıs 1922 tarihli raporunda; Rus etkisinin Anadolu'da arttığı, buna eski İttihatçılardan Yusuf Akçura ve Ahmed Ağayef'in (Ahmed Ağaoğlu) ortaya koyduğu enerjinin neden olduğu, aynı zamanda Ankara yönetiminin son zamanlarda Sovyet yönetiminden bol miktarda para almasının da Rus etkisinin Anadolu'da artmasına tesir ettiği, Mustafa Kemal'in

⁶⁷ Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 314-315. Malta'da sürgünde bulunan Ahmed Ağaoğlu ve Ziya Gökalp gibi isimlerin maddi açıdan sıkıntıda bulunan ailelerine Ankara Hükümeti tarafından yardımda bulunulduğunu da burada not etmek gerekir. *BCA*, Fon: 30-10-0-0, K: 204, G: 392, Sıra: 4; 20 Ocak 1921.

⁶⁸ Fahri Sakal, *Ağaoğlu Ahmed Bey*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, 36-37. Hamdullah Suphi 300 lira göndermiş, Ağaoğlu bu paranın 250 lirasını ailesine bırakıp geri kalanını yanına alarak Ankara'ya hareket etmiştir. Ahmed Ağaoğlu Ankara'ya yaklaşırken duyduğu hisleri şöyle ifade etmektedir: "Ankara'ya bir mü'minin mukaddes bir şehre girerken taşıdığı duygularla giriyordum. Orasını bütün Türklük için bir Kâbe, bir Kudüs olarak görüyordum. Oraya derin bir şükran, içten bir iman, yüksek bir dilek duygusu ile giriyordum. Orası beni düşmanların elinden kurtaran bir tapınaktı. Orası yurtsuz ve ocaksız kalmış Türklerin yurt ve ocakları için savaştan bir kahramanlar yatağı idi. Orası onuru kırılmış Türklüğün şeref ve haysiyeti için talih ve kaderle çarpışan efsanevi şövalyelerin bir ocağı idi." Sakal, *Ağaoğlu Ahmed Bey*, 37-39.

⁶⁹ Sakal, *Ağaoğlu Ahmed Bey*, 39.

⁷⁰ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 242.

⁷¹ Sakal, *Ağaoğlu Ahmed Bey*, 39-40.

⁷² Rus askerî istihbarat tarihi açısından da önemli bir isim olan Semyon Ivanoviç Aralov Birinci Dünya Savaşı'nda Rus ordusunda Almanlar'a karşı savaşmıştır. 1917 Şubat Devrimi'nde cepheden aktif olarak devrime katılan askerlerin arasında yer almıştır. Karşı-devrimci ayaklanmaların bastırılmasında rol oynamıştır. Ekim Devrimi'nde İkinci Sovyet Kongresi'ne ordu delegesi olarak katılmıştır. Lev Davidoviç Troçki'nin Ordu ve Bahriye Halk Komiseri (Savunma Bakanı) olduğu dönemde 1918 yılında bu komiserliğin Harekât Şubesi Başkanlığına getirilerek Kızıl Ordu'daki ilk alay ve tümenlerin örgütlenmesi işini üstlenmiştir. Semyon İvanoviç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Çev. Hasan Ali Ediz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, xvii-xviii. Semyon Ivanoviç Aralov'un başkanlığını yaptığı bu şube istihbarattan da sorumlu bir şubedir. Milli Mücadele'nin ivme kazandığı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Sovyet Rusya ilişkilerinin olumlu yönde gelişmeye başladığı 1922'de Aralov, kısa bir süre görev yapan Natsarenus'un ardından, ülkesinin resmî temsilcisi olarak Ankara'ya atanmıştır. Milli Mücadele'deki en büyük askerî zaferlerin kazanıldığı ve Lozan Antlaşması ile Ankara Hükümeti'nin uluslararası camia tarafından tanındığı dönemde Ankara'da, Anadolu'daki cephelerde ve cephe gerisinde bulunan Rus diplomat, Cumhuriyet ilan edilmeden kısa bir süre önce ülkesine dönmüştür. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının*, xiii.

⁷³ Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının*, 33-34.

⁷⁴ Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının*, 117.

de Aralov'la görüş birliği içinde davrandığı kaydedilmiştir.⁷⁵ Görünen o ki İngilizler Türkiye'deki Rus etkisini Ağaoğlu, Akçura, Aralov ve Mustafa Kemal arasındaki ilişkiler ağı üzerinden analiz etmeye çalışmaktadır. İngiliz istihbaratının Ağaoğlu'nu, Türklerin propaganda çalışmalarının organize edildiği bir teşkilatın başına geçtikten sonra daha da yakın bir ilgiyle takip ettiğine de şüphe yoktur.

Temel vazifelerinden biri içeride ve dışarıda Milli Mücadele lehine propaganda yapmak ve yaptırmak olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, Ahmed Ağaoğlu döneminde bu amaç doğrultusunda gazetelere yardımlarda bulunmuştur. Ankara'da Yunus Nadi'nin çıkardığı *Yeni Gün*, İstanbul'da Celal Nuri'nin çıkardığı *İleri*, Konya'da Mazhar'ın çıkardığı *Babalık* ile *Sebilürreşad* ve Ziya Gökalp'in Diyarbakır'da çıkardığı *Küçük Mecmu*, Ağaoğlu döneminde Müdüriyet'ten düzenli yardım alan gazete ve dergiler arasında yer almıştır. Onun döneminde, yeni kurulmak istenen gazetelere ve mecmualara ve diğer yayınlara da tab aletleri, hurufat ve kâğıt yardımında bulunulmuştur.⁷⁶ Milli Mücadele lehine yazılar yazan yabancı yazarlara da Ağaoğlu döneminde yardım yapılmıştır. Claude Farrere⁷⁷ yardımında bulunulan yazarlardan biridir. Milli Mücadele lehine yazılar yazan Pierre Loti'ye de Anadolu matbuatından bir albüm hediye edilmiştir.⁷⁸

Bahsi geçen yazarlardan Claude Farrere, Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında Türklere karşı cephe almasının yanlış olduğunu ve bu tavrın Fransız kültür ve medeniyetinin Ortadoğu'daki etkisini azaltacağını savunmaktadır. Farrere, "Türklerin Manevi Gücü" isimli çalışmasında genel Türk tarihine ilişkin verdiği bilgiler yanında, Fransızların ve Türklerin Kanuni Sultan Süleyman döneminden beri iki eski dost olduğunu da önemle vurgulamakta ve özellikle de bu konudaki bilgisinin sınırlı olduğunu düşündüğü Fransız okuru bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.⁷⁹ Claude Farrere'e göre hiç kimse Türklerin kendi vatanlarında olmadıklarını söyleme hakkına sahip değildir. "Türkler, üzerinde yaşadıkları toprakların gerçek varisleridir" diyen Farrere, Türk halkının manevi gücünü Türkiye sınırlarının da ötesinden aldığı eklemektedir. Claude Farrere Türkleri dünyanın en asil insanları olarak değerlendirmekte ve Fransızlarla Türklerin dört asırlık dostluğunun üzerinde önemle durmaktadır.⁸⁰

Claude Farrere 18 Haziran 1922 tarihinde Mustafa Kemal ile de görüşme şansı bulmuştur. Görüşmeyi talep eden Farrere'dir. Mustafa Kemal Büyük Taarruz öncesinde Kocaeli Grubu'nu denetlemek üzere Adapazarı'na gelmiş, Farrere de İstanbul'dan denizyolu ile Adapazarı'na geçmiştir.⁸¹ Farrere bu görüşmenin ertesi günü, 19 Haziran 1922'de, *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesine verdiği mülakatta, İzmit'teki Türk ordusunun gücünü ve Türk tarafının moralini görmek için bu görüşmeyi yapmak istediğini söylemiştir. Ancak Mustafa Kemal, Büyük Taarruz'un yaklaşık iki ay öncesine rastlayan bu görüşmeye Farrere'in sadece Türk dostu sıfatıyla gelmediği, İtilaf Devletleri'nin bir nevi temsilcisi sıfatıyla da geldiği düşüncesindedir. Farrere Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinden Türk tarafının yapıcı olduğuna ilişkin olumlu düşüncelerle ayrılmış ve Farrere'in bu görüşmeyle

⁷⁵ Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, 256. Ahmed Ağaoğlu ve Yusuf Akçura; Hüseyinzade Ali, Mehmed Emin Resulzade, Abdürreşid İbrahimov, Ayaz İshaki, Halim Sabit, Yusuf Beyzade Nasip, Korkmazoğlu Celal gibi Rusya'daki 1905 Devrimi'nden yaklaşık bir sene sonra Rus Çarı'nın devrimciler üzerine uygulamaya başladığı terörden kaçıp II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Türkiye'ye gelen isimler arasında yer almaktadırlar. Bu isimler ayrıca Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocağı'nı kuran, *Türk Yurdu* dergisinin de ortaya çıkmasını, yayınlanmasını sağlayan isimlerdir. Akal, *Milli Mücadele'nin Başlangıcında*, 42-43.

⁷⁶ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 237. Türk matbuat tarihine ilişkin olarak *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, *Türkiye'de Matbuat İdareleri* ve *Politikaları* gibi önemli eserler yazan ve bir dönem Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde de görev yapmış olan Server İskit, Ahmed Ağaoğlu'na kendi genel müdürlüğü döneminde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde ne gibi çalışmalar yapıldığına dair sorulara karşılık Ağaoğlu'ndan bir mektup almış, Ağaoğlu Müdüriyet'in kendi dönemindeki faaliyetlerini bu özel mektupla özetlemiştir. İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 237. (İskit'in verdiği ve bizim de burada İskit'ten alıntıladığımız Ağaoğlu ile ilgili bilgiler söz konusu mektuba dayanmaktadır) Ağaoğlu genel müdür olduktan bir süre sonra, Müdüriyet'in yardımında bulunduğu yayınlardan biri olan *Sebilürreşad*'ın tahsisatını kesmiştir.

⁷⁷ Claude Farrere, 1876-1957 yılları arasında yaşamış, dünyaca ünlü bir Fransız roman ve hikâye yazarıdır. Fransız ordusunda deniz subayı olarak da görev yapmış olan Farrere, 1919'da ordudan ayrılarak tamamen edebiyat çalışmalarına yönelmiştir. Eserlerinde daha çok doğu insanını ve doğu ülkelerinin meselelerini ele alan Claude Farrere birkaç kez Türkiye'de de bulunmuştur. 1935 yılında Fransız Akademisi üyeliğine seçilen yazar, Türklere karşı duyduğu manevi yakınlıkla da bilinmektedir. Claude Farrere, *Türklerin Manevi Gücü*, Çev. Orhan Bahaeddin, İstanbul: Tercüman - 1001 Temel Eser, 7. Farrere kendisi gibi Türkleri seven diğer ünlü Fransızlar arasında Pierre Loti, Pierre Mille, Edouard Herriot, Paul de Cassagnac, Mösyö Ribot, Mösyö Roullion gibi isimleri de zikretmektedir. Farrere, *Türklerin Manevi Gücü*, 11.

⁷⁸ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 237-238.

⁷⁹ Farrere, *Türklerin Manevi Gücü*, 8.

⁸⁰ Farrere, *Türklerin Manevi Gücü*, 182, 230.

⁸¹ Tarık Saygı, "Milli Mücadele'de Atatürk ile Claude Farrere'in İzmit'i Ziyareti", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2014), 79-92, 79. Saygı'ya göre bu görüşme, Anadolu Hareketi'nin Fransa'nın desteğini sağlaması ve Milli Mücadele'nin Avrupa'da daha fazla tanınması açısından önemli bir görüşmedir. Saygı, "Milli Mücadele'de Atatürk", 79.

ilgili düşünceleri, bölgedeki Türklerle ilgili olarak edindiği olumlu izlenimler *Le Gaulois*, *L'Echo de Paris*, *Le Figaro* gibi Fransız gazetelerinde de yayınlanmıştır. Claude Farrere görüşme sırasında Mustafa Kemal'den oldukça etkilenmiş ve yazısında Türk liderden hayranlıkla bahsetmiştir. Farrere'in söz konusu ziyareti ve bu ziyaret sonrasında izlenimlerini anlattığı yazıları Fransız kamuoyunda Türkler lehine bir yumuşama olmasında da etkili olmuştur.⁸²

Milli Mücadele lehine yazılar kaleme alan bir diğer yabancı yazar olan Pierre Loti ise 1876-1877, 1887, 1890, 1894, 1903-1905 ve 1913 yıllarında defalarca Türkiye'de bulunmuştur. 1913'teki gelişinde "Can Çekişen Türkiye" (La Turquie Agonisante) isimli eserini kaleme alan Loti'nin bu çalışması 1973'te Türkçe'ye de çevrilmiştir. Türkiye'de kaldığı sürede edindiği izlenimler ve Türklerin yaşantısının kendisi üzerinde bıraktığı etkiler Pierre Loti'nin eserleri için ilham kaynağı olmuştur. Loti'nin; "Aziyade", "Bir Sipahinin Romanı", "Fas'ta", "Can Çekişen Türkiye", "Sevgili Fransamızın Doğu'daki Ölümü" ve "Doğu'ya Üst Düzey Bakış Açıları" isimli kitapları Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye ve Türklerle ilgili edebi ve tarihi belgeseller niteliğindedir.⁸³ "Sevgili Fransamızın Doğu'daki Ölümü" (La Mort de Notre Chere France En Orient) isimli kitabında Pierre Loti, Türklerin yaşamını, gelenek ve göreneklerini, Batı dünyası ile ilişkilerini incelemiş ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türklerin haklarını Avrupa ülkelerine karşı savunmuştur. Bunda Pierre Loti'nin özellikle 1919-1920 yıllarında Türk Milli Mücadelesi'nin bir bölümünü, Fransa ve Türkiye'deki Fransızlar tarafından gönderilmiş olan belgelere dayanarak izlemesinin ve böylece Türklerle yapılan mezalimin (Loti burada özellikle de Yunanlıların İzmir'i işgali üzerinde durmaktadır) belgelerini görmesinin de etkisi vardır. Pierre Loti, Türklerin kendilerini ifade etmekten mahrum bırakıldıkları düşüncesiyle, Türk Milli Mücadelesi'nin haklı bir mücadele olduğunu Batı kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır.⁸⁴

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde Ahmed Ağaoğlu dönemi, kendisinin 11 Ağustos 1923 tarihinde görevden ayrılmasıyla son bulmuştur. Genel müdürlük vazifesinin yanında aynı zamanda *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin başyazarlığını da yapmış olan Ahmed Ağaoğlu'ndan sonra 12 Ağustos 1923 - 4 Eylül 1923 tarihleri arasında Alaeddin Bey genel müdürlüğe vekâlet etmiştir. 1889 Konya doğumlu olan Alaeddin Bey 1911 yılında Hukuk Mektebi'nden mezun olmuştur. Milli Mücadele başlangıcında Ankara'ya gelmiş ve Matbuat ve İstihbarat Matbaası'nın müdürü ve sonra da İstihbarat Şubesi Müdürü olmuştur. Zekeriya Sertel'in genel müdür olmasıyla Alaeddin Bey'in vekâlet görevi sona ermiştir.⁸⁵

7- Bir Devrimci: Zekeriya Sertel

Zekeriya Sertel 1892 yılında Selanik Ustrumca'da doğmuştur. Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde Sosyoloji eğitimi alan Sertel, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce *Turan* adlı günlük bir gazete çıkarmış,⁸⁶ Talha ve Velid Ebuzziya'nın 1913'te yayınladığı *Tasvir-i Efkâr*'da da yazıları yayınlanmıştır.⁸⁷ 1919 yılının son günlerinde Amerika'ya giden Sertel, Amerika'da kaldığı üç yılı hayatının en önemli yılları olarak görmekte ve gazeteciliği de orada öğrendiğini söylemektedir.⁸⁸

Zekeriya Sertel her zaman basın özgürlüğünü savunmuş, gazeteciliğe başlamasından itibaren doğru ve ilkeli habercilikten de asla taviz vermemiştir. Sertel'in Amerika'dayken *New York Times* başyazarının dikkatini çekmesinin başlıca sebebi de bu özellikleri olmuştur: *New York Times* gazetesinde Mustafa Kemal hakkında tamamen yanlış bilgilere dayanan bir başyazı çıkması üzerine Sertel bu gazeteye bir mektup göndererek Mustafa Kemal hakkındaki yazının yanlışlarını açıklamıştır. İki gün sonra gazeteye başyazarla görüşmesi için davet edilmiş ve görüşme sonrasında kendisinden Mustafa Kemal ve Anadolu'daki Milli Mücadele hakkında bir yazı kaleme alması istenmiştir. Bir hafta sonra Zekeriya Sertel'in *New York Times*'ta ilk yazısı çıkmış, basın dünyasından ve okurlardan alınan olumlu geri dönüşler sonrasında *New York Times* başyazarı Zekeriya Sertel'den gazete için Türk Milli Mücadelesi hakkında yazılar yazmasını talep etmiştir. Sertel'in, Türk Milli Mücadelesi'nin gidişatını anlatan yazıları *New York Times*'ta her hafta yer bulmuş, Sertel bir taraftan da *Current*

⁸² Saygı, "Milli Mücadele'de Atatürk", 89-90.

⁸³ Tuğrul Baykent, "Pierre Loti (14 Ocak 1850 - 10 Haziran 1923)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 7/7 (1995), 12-13.

⁸⁴ Baykent, "Pierre Loti", 13.

⁸⁵ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 242-243.

⁸⁶ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 245.

⁸⁷ Hepkon, *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda*, 69. Zekeriya Sertel ile birlikte Yunus Nadi de bu gazetenin yazarları arasındadır.

⁸⁸ M. Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım (1905-1950)*, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1968, 81, 96.

History dergisine ayda bir kez Milli Mücadele'ye ilişkin etraflı bilgiler veren yazılar göndermiştir.⁸⁹ Türklerin haksız işgallerle karşı karşıya olduğu, Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Amerikan kamuoyunda yavaş yavaş anlaşılmaya başlamıştır. Sertel hatıratında, Türklerin emperyalistler karşısında zafer kazanarak tekrar yoktan bir vatan yarattıklarını gören Amerikalılardaki merakın Türklere karşı bir sempatiye dönüştüğünü ifade etmekte, Amerikan gazetelerinin kendisinden Türk Milli Mücadelesi'ne ilişkin bilgi alabilmek için adeta yarışa girdiklerinden bahsetmektedir.⁹⁰

Zekeriya Sertel'in Milli Mücadele hakkında Amerikan kamuoyunu bilgilendirdiği en önemli yazılardan biri, 26 Kasım 1922 tarihinde *New York Times* gazetesinde tam sayfa olarak yayınlanan makalesidir. Makalenin yer aldığı sayfanın sağ tarafında, sağ omzunda tüfek taşıyan Halide Edip'in fotoğrafı yer almaktadır. Sertel makalede Halide Edip'i "*Türkiye'nin Jeanne d'Arc'i*" olarak tanımlamakta, onu, Yüz Yıl Savaşları'nda İngiliz işgaline karşı Fransız askerinin önünde giderek Fransız askerine cesaret veren Jeanne d'Arc'a benzetmektedir. Makalede ayrıca Halide Edip'in Türkleri işgallere karşı harekete geçirmek için hem kalemi hem de tüfeğiyle mücadele verdiği vurgulanmakta; onun yazdığı romanlarla özellikle genç insanlara milliyetçi fikirleri aktardığı belirtilmekte, Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk birliklerinin yorgun olduğu bir anda atıyla birlikte kendisini cephenin ön saflarına atarak askerinin motivasyonunu yükselttiği anlatılmakta ve bir "kadın kahraman" olan Halide Edip'in kitleleri etkileyebilme gücü üzerinde durulmaktadır. Sertel makalede, Halide Edip'in "*Türk milletinin ne olursa olsun hiçbir zaman yok olmayacağından emin olalım*", "*tüm dünya karşımızda olsa bile milletimizin sevgisi bize karşı koyma cesareti verecektir*" gibi sözlerini de Halide Edip'ten aynen alıntılanmaktadır.⁹¹ Sertel'in bu makalesi hem Türk kadınının gücünü ve Milli Mücadele'de üstlendiği sorumlulukları Halide Edip örneğinde Amerikan kamuoyuna anlatıyor olması açısından hem de Matbuat ve İstihbarat Müdürlük-i Umumiyesi gibi Türklerin önemli bir propaganda aygıtının başına geçecek olan Sertel'in, genel müdürlük görevi öncesinde yurt dışındaki yazarlığı sürecinde de Türk Milli Mücadelesi'nin haklılığının propagandasını ne kadar etkili bir şekilde icra ettiğini gösteriyor olması açısından oldukça önemlidir.

Zekeriya Sertel'in Matbuat ve İstihbarat Müdürlük-i Umumiyesi'ndeki ilk görevi Müdürlük'in New York temsilciliği olmuş,⁹² Sertel bu görevini tamamladıktan sonra 1923 yazında Türkiye'ye dönmüştür. Hatıratında; "*memleketten çıktığımız zaman yalnız emperyalizm düşmanı milliyetçiydik. Bu kez memlekete devrimci olarak döndük. Bu savaşa daha oradayken başlamıştık. İstanbul'daki gazetelere Türkiye'deki Amerikan misyonerleri ve kolejleri aleyhinde şiddetli ve seri yazılar yazmıştım. Döndükten sonra da bu savaşa devam edecektik*" ifadelerine yer veren Sertel, dış savaşın zaferle bittiğini, sonrasında da içeride bir özgürlük ve demokrasi savaşının başladığını söylemektedir. Sertel anılarında ayrıca Amerika'dayken bir an önce memlekete dönüp bu savaşa katılmak ve kendi payına düşeni yapmak isteğiyle dolu olduğunu da vurgulamaktadır.⁹³ Bu istekle Ankara'ya gelen Sertel'in temel amacı Milli Mücadele'ye katkı vermektir. İstanbul'un söndüğünü ve suyu çekilen bir çeşmeye döndüğünü, memleketin nabzının ise artık Ankara'da attığını düşünmektedir. Zekeriya Sertel'e Ankara'ya geldikten birkaç gün sonra matbuat hususunda kendisine ihtiyaç duyulduğu söylenmiş⁹⁴ ve Sertel 4 Eylül 1923 tarihinde Matbuat ve İstihbarat Müdürlük-i Umumiyesi genel müdürü olarak görevlendirilmiştir.⁹⁵

Zekeriya Sertel hatıratında, genel müdür olduğunda Müdürlük'in durumu ve o dönemde yapılması gereken işlerle ilgili de detaylı bilgiler vermektedir: Müdürlük savaş koşulları içinde kurulup çalıştırılan bir kurumdur ve Sertel'e göre Müdürlük'in bu özelliği de göz önünde bulundurulmak suretiyle her şeyden önce, uzun süre dünyadan uzak kalan mebuslara, devlet adamlarına, memleket dışında olup bitenler ve Türkiye ile ilgili sorunlar konusunda yabancı basının neler yazdığının duyurulması gerekmektedir. Türk Milli Mücadelesi sonrasında dünya basınının Türkiye ile ilgili yayınları önem kazanmış durumdadır ve Sertel bu amaçla Müdürlük'in yayını olarak *Ayın Tarihi* adında zengin bir dergi çıkarıldığını söylemektedir. Bu aylık dergi yurt

⁸⁹ Sertel, *Hatırladıklarım*, 86-87. Sertel anılarında; o dönemde Milli Mücadele'yi Amerikan kamuoyuna duyurma olanağını bulduğu için büyük sevinç duyduğunu söylemektedir.

⁹⁰ Sertel, *Hatırladıklarım*, 95.

⁹¹ Çilem Tuğba Koç, "The New York Times Gazetesinde (1922-1931) Halide Edip'le İlgili Yayınlanan Haberlerin İncelenmesi", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 46 (2018), 313-315. Zekeriya Sertel makalede Batı basınının Halide Edip'i "feminist" olarak niteliyor olmasına rağmen onun Türkiye'de bu şekilde anılmadığını, vatansever, milliyetçi ve kalemi ve silahıyla ülkesi için mücadele veren bir lider olarak anıldığını söylemektedir. Koç, "The New York", 320.

⁹² İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 238; Hepkon, *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda*, 150.

⁹³ Sertel, *Hatırladıklarım*, 96-97.

⁹⁴ Sertel, *Hatırladıklarım*, 105-106.

⁹⁵ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 245.

içinde ve yurt dışında son bir ay içinde olup biten hadiseleri ve dünya basınında öne çıkan haberleri vermektedir. Sertel, Anadolu Ajansı'nı dünya haber ajansları ile ilişkiler kuracak bir ajans haline getirebilmek için de yoğun çaba sarf etmiştir.⁹⁶ Zekeriya Sertel 13 Kasım 1923 tarihinde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürlüğü görevinden alınmıştır.⁹⁷

8- Bir Mizah Yazarı: Ercümen Ekrem (Talu)

Zekeriya Sertel'in ardından Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde Genel Müdürlük görevine getirilen isim Ercümen Ekrem (Talu) olmuştur.⁹⁸ İstanbul İstinye'de 1888'de doğan Ercümen Ekrem, Türk edebiyatının tanınmış simalarından biri olan Recaizade Mahmud Ekrem'in oğludur. Galatasaray Sultanisi'nde ve Fransız mektebinde okuyan, bir süre Darülfünun Hukuk Şubesi'ne devam eden Ercümen Ekrem eğitimini Paris Siyasi İlimler Mektebi'nde sürdürmüş, 1905 yılında Türkiye'ye dönerek devlet memuriyetine girmiş, 1908'de görevinden ayrılarak Meclis-i A'yân Mütercimi olmuş, 1913 yılında Divan-ı Hümayun Teşrifat Dairesi memurluğuna tayin edilmiş, üç yıl sonra bu görevinden de ayrılmıştır.⁹⁹

Ercümen Ekrem, Damat Ferit Paşa Hükûmeti döneminde 5 Mart 1919 tarihinde Osmanlı Hariciye Nezareti Matbuat Umum Müdürlüğü görevine getirilmiş ancak Milli Mücadele yanlısı milliyetçi gazetelerin yayınına izin verdiği gerekçesiyle, dört buçuk ay sürdürdüğü bu görevinden alınmıştır.¹⁰⁰ Ercümen Ekrem İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihli işgalinden sonra işgal ordusunun kurduğu Sansür Heyeti'nde Osmanlı Hükûmeti temsilcisi olarak da çalışmıştır.¹⁰¹ Ercümen Ekrem'in, Milli Mücadele'yi desteklediğinin anlaşılmasıyla Matbuat Umum Müdürlüğü'ndeki görevinden alınmasının üzerinden bir yıl bile geçmeden Sansür Heyeti gibi kritik bir heyette kendisine yer bulmuş olması akıllara Ankara'daki milliyetçilerin İstanbul'da, Osmanlı Hükûmeti'nin bazı atamalarını manipüle edebilecek güce sahip bağlantılarının olabileceği ihtimalini getirmektedir.

Cumhuriyet dönemindeki Matbuat Genel Müdürlüğü görevine Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde 16 Aralık 1923'te başlayan Ercümen Ekrem 12 Mart 1924 tarihine kadar bu görevde kalmış, ardından Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtipliği'ne tayin edilmiş, bir yıl sonra da İstanbul Yüksek Muallim Mektebi'nde Fransızca öğretmeni olarak görev almıştır. Ercümen Ekrem 1927 yılında tekrar Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürü olarak atanmış ve 31 Mayıs 1931'e kadar bu görevde kalmıştır. Çok iyi derecede Fransızca, İngilizce ve Rumca bilen Ercümen Ekrem, Müdüriyet'in lağvedilmesi üzerine Varşova Büyükelçiliği Müsteşarlığı'nda görevlendirilmiştir.¹⁰² Bir mizah yazarı olan ve Türk edebiyatının üretken isimleri arasında yer alan Ercümen Ekrem'in, II. Meşrutiyet'in ilanından 1950'li yıllara kadar çok sayıda gazete ve dergide hikâye, roman, fıkra ve hatıraları yayımlanmıştır.¹⁰³

⁹⁶ Sertel, *Hatırladıklarım*, 106-107. *Ayn Tarihi* isimli dergi, 1923'ün Eylül ayından itibaren çıkarılmaya başlanmıştır. Hepkon, *a.g.t.*, s. 142.

⁹⁷ BCA, Fon: 30-11-1-0, K: 1, G: 3, Sıra: 2; 13 Kasım 1923. Sertel'in görevden alınmasına ilişkin farklı iddialar bulunmaktadır. Bu iddialardan biri, hükümetin muhalefete yönelik çeşitli tedbirler alacağı haberlerinin İstanbul basınında yer almasından sonra Anadolu Ajansı'nın bu haberleri tezkiz etmesi üzerine tezkizi yapan Genel Müdür olması sebebiyle Sertel'in görevine son verildiğidir. Dâhiliye Vekili Ferit Bey ise Zekeriya Sertel'in görevden alınma sebebinin, yetkisini aşan bir atama yapması olduğunu söylemektedir. Sertel ise Genel Müdürlük görevi sırasında Mustafa Kemal'in öne sürdüğü bazı fikirler aleyhinde fikir beyan ettiği için görevden alındığı görüşündedir. Hepkon, *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda*, 114.

⁹⁸ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 244. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde Genel Müdürlerle birlikte, Cumhuriyet döneminde Müdüriyet'in Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki birimlerinde görev alan İstihbarat Müdürlerinin de etkin roller üstlendikleri görülmektedir. İstihbarat Müdürlerinin temel vazifeleri istihbaratla uğraşmak ve daha ziyade yeni rejimin propagandasını yapmak ve yaptırmaktır. İstihbarat Müdürlerinden Etem Hidayet (Akımsar) İstanbul'da, Bayramzade İsmail Hakkı İzmir'de, Enver Nurettin Edirne'de, Ali Becil ise Kars'ta görev yapmışlardır. İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 244.

⁹⁹ Atilla Çetin, "Ercümen Ekrem Talu", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul, 1995, 274-275. Ercümen Ekrem Galatasaray Sultanisi'nde okurken aynı zamanda, Rumca ve İngilizcesini geliştirmek için de özel ders almıştır. Âbide Doğan, "Modern Evliya Çelebi Ercümen Ekrem ve Eserleri: Evliya-yı Cedit ve Zeyl-i Evliya-yı Cedit", *Türkbilgi*, 5 (2003), 13-24, 13.

¹⁰⁰ İbrahim Özen, "Şair Kimliğiyle Ercümen Ekrem Talu", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 47 (2020), 111-112. Çetin, Ercümen Ekrem'in Hariciye Nezareti Matbuat Umum Müdürlüğü görevinde 23 Mart 1919 - 26 Ağustos 1919 tarihleri arasında bulunduğunu söylemektedir. Çetin, "Ercümen Ekrem", 275.

¹⁰¹ Çetin, "Ercümen Ekrem", 275.

¹⁰² Çetin, "Ercümen Ekrem", 275. Ercümen Ekrem 1927 yılının 26 Eylül'ünde Genel Müdürlük görevine atanmıştır. Başboğa, *Anadolu Ajansı*, 176; Hepkon, *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda*, 141.

¹⁰³ Özen, "Şair Kimliğiyle", 109. Ercümen Ekrem; Hüseyin Rahmi ve Ahmet Rasim tarzı bir yazım biçimi geliştirmeye çalışmış ve Türk edebiyatına mizah alanında değerli eserler kazandırmıştır. Yazar olarak asıl ününü 1920'de tefrika edilen "Evliya-yı Cedit" adlı eserleriyle yakalayan Ercümen Ekrem, uzun müddet kendisinden "Evliya-yı Cedit" (Yeni Evliya) ve "Evliya-yı Sâni" (İkinci Evliya) olarak bahsettirmiştir. Adı geçen eserinde Ercümen Ekrem, Evliya Çelebi'yi 20. yüzyıla taşımış, Evliya Çelebi'nin üslubunu taklit

9- Bir Ekonomist: Saffet Tuncay

Ercümen Ekrem'in 11 Mart 1924'te görevden ayrılmasından sonra Alaeddin Bey Genel Müdürlük görevine vekâlet etmeye başlamış ve Alaeddin Bey'in bu vekâleti bir seneden fazla sürmüştür.¹⁰⁴ 11 Haziran 1925 - 23 Haziran 1927 tarihleri arasında ise Saffet Tuncay Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürü olarak görev almıştır.¹⁰⁵ 1884 Bergama doğumlu olan Tuncay, Mülkiye'de ve Paris Ecole Libre Des Sciences Politiques Mali Şubesi'nde eğitim görmüştür. Çok iyi derecede Fransızca bilen Saffet Tuncay, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürlüğü görevi haricinde mesleki kariyerinde Hazine-i Hassa Emlak-ı Hümayun Kalemî Kâtibi ve Mümeyyizi, Meclis-i Mebusan Kanunlar Müdürü, İstanbul Belediyesi Adalar Şubesi Müdürü, Mülkiye Mektebi Hukuk Başlangıcı Dersi Öğretim Görevlisi, *Şûra-yı Ümmet* gazetesi yazarı, *Şûra-yı Devlet Daire Reisi*, Ziraat Bankası İdare Meclisi üyesi olarak da hizmet vermiştir. Tuncay ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde VII. Dönem Siirt Milletvekili olarak da görev almıştır.¹⁰⁶

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin ekonomik sorunlarla karşı karşıya olduğu ve Meclis'in de Müdüriyet'in bütçesinde kısıntıya gidilmesi yönünde üst üste düzenlemeler yaptığı bir dönemde Müdüriyet'e ekonomi eğitimi almış ve bu alanda mesleki tecrübeye de sahip birinin Genel Müdür olarak atanmış olması, Türk siyasi karar alıcıların yeni genel müdürden öncelikli olarak Müdüriyet'in karşı karşıya olduğu ekonomik sorunlara çözüm bulma yolunda katkı bekleyeceğinin işaretini vermiştir. "Yabancı Matbuat Özetleri"nin baskı sayısının azaltılması ve bu özetlerin daha uygun fiyata bastırılmasının yollarının aranması; Meclis'te, devletin 1926 yılı genel bütçesinde yüzde 13 oranında tasarruf edileceği kararı alınması ve Müdüriyet'in de bu karara uygun tasarruflarda bulunmak zorunda kalması Saffet Tuncay döneminin öne çıkan ekonomik sorunları olmuş ve Tuncay görev yaptığı süreçte bu sorunlara çözüm üretmeye çalışmıştır.¹⁰⁷

10- Bir Son ve Bir Başlangıç

Milli Mücadele döneminde propaganda sahasında önemli hizmetleri olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin görev alanı Anadolu Ajansı'nın 1924'teki bütçe kanunu ile Müdüriyet'ten ayrılması, Müdüriyet'e ait Matbuat ve İstihbarat Matbaası'nın kapatılması (Meclis Matbaası ile birleştirilmesi) gibi sebeplerle daraltılmıştır. Aynı yıl *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin Müdüriyet bünyesinden ayrılması ve bir sonraki yıl *Resmî Ceride*'nin çıkarılması görevinin Başvekâlet Müdevvenat Müdürlüğü'ne verilmesiyle Müdüriyet'in etkinlikleri iyice azalmıştır. Kuruluşunda önce İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne ve devamında aynı yıl içerisinde Hariciye Vekâleti'ne bağlanan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1929'a kadar bağımsız bir müdürlük olarak faaliyet göstermiş, 1 Eylül 1929 tarihinden 1 Haziran 1931 tarihli bütçe kanunu ile lağvedildiği tarihe kadar Hariciye Vekâleti'ne bağlı bir şube olarak çalışmıştır. 1933'te tekrar kurulan Müdüriyet yeni bir yönelimle ve zaman içerisinde yaşadığı isim değişiklikleriyle faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁰⁸

22 Mayıs 1933'te 2205 sayılı Kanun ile İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak yeniden yapılandırılmış olan Müdüriyet, 1 Haziran 1934 tarih ve 2444 sayılı Matbuat Umum Müdürlüğü Kanunu ile daha geniş bir faaliyet alanına kavuşmuş, 24 Mayıs 1949 tarih ve 5392 sayılı Kanun ile Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüş, 27 Temmuz 1963 tarih ve 265 sayılı Kanun ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı bünyesine dâhil edilmiş, 27 Şubat 1968 tarih ve 4/139 sayılı Cumhurbaşkanlığı yazısıyla Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 18 Mayıs 1984 tarih ve 231 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü adını almıştır.¹⁰⁹ Kurum, 10 Temmuz 2018 tarihinde lağvedilmiş,

ederek kendi yaşadığı devrin İstanbul'unun sosyal ve kültürel olaylarını ironik bir yaklaşımla kaleme almıştır. Doğan, "Modern Evliya Çelebi", 13-14.

¹⁰⁴ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 246.

¹⁰⁵ Başboğa, *Anadolu Ajansı*, 176; Hepkon, *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda*, 141.

¹⁰⁶ <https://tbmm.chp.org.tr/milletvekiliDetay.aspx?ID=6793>. (Erişim tarihi: 21/09/2021)

¹⁰⁷ *BCA*, Fon: 30-18-1-1, K: 18, G: 17, Sıra: 16; 10 Mart 1926. (3298 sayılı kararname); *BCA*, Fon: 30-10-0-0, K: 131, G: 944, Sıra: 4; 7 Temmuz 1926.

¹⁰⁸ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, 256-257; Hepkon, *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda*, 142. Müdüriyet, devletin resmî gazetesi olan *Resmî Ceride*'yi 7 Ekim 1920'den itibaren yayınlamaya başlamıştır. Müdüriyet'e ait matbaa 1924 yılında Meclis'in matbaasıyla birleştirilince *Resmî Ceride* 1924 yılında çıkarılamamıştır. Hepkon, *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda*, 150, 167. Hariciye Vekâleti teşkilatına bağlı Matbuat'a ilişkin kısım mali yılbaşından itibaren bütçesi ile beraber İçişleri Bakanlığı'na devredilmiştir. *BCA*, Fon: 30-10-0-0, K: 83, G: 550, Sıra: 14; 15 Haziran 1931.

¹⁰⁹ BYEGM, *Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü - 2012-2016 Stratejik Planı*, s. 32-33. Söz konusu stratejik plana http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/OxBZo+Basin-Yayin_ve_Enformasyon_Genel_Mudurlugu_2012-2016_Stratejik_Planı.pdf uzantısı üzerinden erişim sağlanabilmektedir. (Erişim tarihi: 25/06/2020).

kurumun tüm görev ve yetkileri ve mal varlığı 14 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'na devredilmiştir.¹¹⁰

Sonuç

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, Milli Mücadele dönemindeki Meclis toplantılarından da anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal'in açık desteğini alan ve bu destekle de kurulduğu tarihten itibaren yolunda emin adımlarla ilerleyen, Milli Mücadele'nin kazanılmasında da pay sahibi olan önemli bir propaganda yapılanmasıdır. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde, Müdüriyet'in kuruluş tarihi olan 7 Haziran 1920 ile lağvedildiği tarih olan 1 Haziran 1931 tarihleri arasında Genel Müdür olarak görev yapmış isimler kurumsal faaliyetlerin icrasında etkin rol oynamışlardır. Genel Müdürlerin bilgi birikimleri ve tecrübeleri kurumsal işleyişe pozitif yönde yansımıştır. Propaganda faaliyetlerinin başarıya ulaşması için bu faaliyetlerin belirli propaganda esaslarına uygun olarak icra edilmesi gerekmektedir ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin başında olan isimlere bakıldığında bu isimlerin propagandanın temel esaslarına uygun bir yönetim anlayışı benimsedikleri görülmektedir. Basın-yayın alanında tecrübe sahibi kişilerin Genel Müdürlük yapması Müdüriyet'in kurumsal kapasite ve kabiliyetinin artırılmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Genel müdürlerin ağırlıklı olarak İttihatçı ve milliyetçi kimlikleriyle öne çıkan isimler olması dikkat çeken bir husustur. Propaganda stratejisini; milliyetçi ideolojinin toplum tarafından benimsenmesi, bu ideolojinin yaygınlaşması ve milliyetçi reflekslerin kuvvetlendirilmesi üzerine kurgulayan Türk siyasi karar alıcıların genel olarak milliyetçi yanı ön planda olan isimleri tercih etmeleri şaşırtıcı görünmemektedir. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürleri, Türk siyasi karar alıcılar tarafından, propaganda faaliyetlerini Milli Mücadele'nin gerekliliklerine ve aciliyetlerine uygun olarak yürütebilecek becerilere sahip isimler arasından seçilmişlerdir. Genel Müdürlerin Müdüriyet'in kurumsal kapasite ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi yolunda attıkları adımlar Milli Mücadele'nin gidişatını da pozitif yönde etkilemiştir.

Kurulduğu tarihten lağvedildiği tarihe kadar Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde çok sayıda ismin genel müdürlük yapmış olması da gözlerden kaçmayan bir diğer husustur. Bu durum her ne kadar, atama yetkisi elinde olan Türk siyasi karar alıcıların Müdüriyet'e uygun genel müdürü bulmak için sürekli bir arayış içerisinde oldukları gibi bir izlenim oluştursa da, Müdüriyet'teki genel müdür değişikliklerinin kendi içinde farklı sebepleri bulunmaktadır. Örneğin Muhittin Birgen istifa ederek görevden ayrılmış; Süleyman Necati, Galip Bahtiyar ve Ercümen Ekrem siyasi karar alıcıların kendilerini farklı bürokratik mekanizmalar içerisinde değerlendirme tercihlerinden dolayı görevlerini devretmiş; Zekeriya Sertel ise Mustafa Kemal ile fikir ayrılıkları nedeniyle görevden alınmıştır. Dolayısıyla Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürlerinin neden hep "kısa" sayılabilecek süreler genel müdürlük yaptıkları hususunda bir genelleme yapabilmek imkânımız bulunmamaktadır. Bu noktada hem Türk siyasi karar alıcıların tercihlerinin hem de Genel Müdürlerin bireysel kararlarının genel müdürlük sürelerinde belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Müdüriyet'te 1920-1923 yılları arasında genel müdürlük makamında yedi farklı ismin bulunmuş olmasında Milli Mücadele'nin devam ediyor olmasının ve bu kritik mücadelenin dönemsel aciliyetlerinin etkisi olduğu muhakkaktır. Müdüriyet'te 1924-1931 yılları arasında sadece iki ismin genel müdürlük yapmış olmasında ise Milli Mücadele'nin artık tamamlanmış olmasının belirgin bir tesiri vardır.

Kimi öğretmen, kimi ekonomist, kimi mizah yazarı, kimi başyazar, kimi mebus olan ve devrimci, Türkçü, İttihatçı gibi farklı kimlikleriyle öne çıkan, ancak birbirlerine benzer ya da birbirlerinden farklı hangi özelliklere sahip olurlarsa olsunlar, propaganda çalışmalarının öneminin bilincinde olup bu bilinçle vazifelerini yerine getirme çabası içerisinde olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürlerinin katkıları ve Mustafa Kemal'in Müdüriyet'e verdiği önem ve destek sayesinde Müdüriyet bünyesinde istihbarat ve propaganda çalışmalarının kurumsal bir anlayışla ve belirli bir program dâhilinde sağlıklı bir şekilde icra edilebilmesi sağlanmıştır.

Basın Yayın Genel Müdürlüğü 1968-1974 yılları arasında Başbakanlığa, 1974-1982 yılları arasında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmüş, 1982'de tekrar Başbakanlığa bağlanmıştır.

¹¹⁰ Süleyman Hilmi Bengi, "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi - Anadolu Ajansı Örneği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35/100 (2019), 449-478, 472.

Finansal Destek ve Teşekkür / Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Resmi Yayınlar

BYEGM, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü - 2012-2016 Stratejik Planı

TBMM Zabıt Ceridesi

Telif Eserler

Ada, Turhan, Çeçen Seyithan. "Çok Partili Siyasal Hayata Geçişte Yusuf Hikmet Bayur'un Önemi", *Türk Dünyası Araştırmaları*. 122/240 (2019): 155-168.

Akal, Emel. *Milli Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*. Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV) Yayınları. İstanbul, 2006.

Aralov, Semyon İvanoviç. *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*. Çev. Hasan Ali Ediz. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Arıkan, Zeki. "Muhittin Birgen Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele", *Atatürk Yolu Dergisi*. 5/20 (1996): 365-386.

Aslan, Betül. "Milli Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşad Encümeni", *Atatürk Dergisi*. 4/2 (2010): 125-148.

Aslan, Yavuz. "I. Dönem TBMM'de 'İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti (Hükümet Başkanlığı)'nın Statüsü ve 'TBMM Reisi'nin İcra ile İlgili Yetki ve Sorumluluğu", *Atatürk Dergisi*. 3/1 (2010): 61-66.

Başboğa, Sevcan. *Anadolu Ajansı (1920-1922)*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2007.

Baydar, Mustafa. *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*. İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968.

Baykent, Tuğrul. "Pierre Loti (14 Ocak 1850 - 10 Haziran 1923)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 7/7 (1995): 12-13.

Bengi, Süleyman Hilmi. "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi - Anadolu Ajansı Örneği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 35/100 (2019): 449-478.

Birgen, Muhittin. *İttihat ve Terakki'de On Sene - İttihat ve Terakki Neydi?*, 1. Cilt, Yay. Haz. Zeki Arıkan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

Çağlak, Aykut. *Türk ve Rus İstihbaratı 1900-1925*, Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2019.

Çetin, Atilla. "Ercüment Ekrem Talu", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul, 1995.

Doğan, Âbide. "Modern Evliya Çelebi Ercüment Ekrem ve Eserleri: Evliya-yı Cedid ve Zeyl-i Evliya-yı Cedid", *Türkbilig*. 5 (2003): 13-24.

Doğramacıoğlu, Hüseyin. *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Efe, Adem. "Sebülürreşâd", *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 36, İstanbul, 2009: 251-253.

Er, Turgut. *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*. Ankara: Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, 2003.

Farrere, Claude. *Türklerin Manevi Gücü*. Çev. Orhan Bahaeddin. İstanbul: Tercüman - 1001 Temel Eser, C. 10, İstanbul.

- Güneri, Süleyman Necati. *Hatıra Defteri*. Haz. Ali Birinci. Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
- Hekimoğlu, Vecihi Fuat. "Türkiye'de Türkçülük Hareketinin Ortaya Çıkması ve Türk Ocakları", *BEU Akademik İzdüşüm*. 2/1 (2017): 41-50.
- Hepkon, Zeliha. *Kemalist İdeolojinin Oluşumunda Kitle İletişim Araçlarının Rolü: Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi (1920-1931)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Hiçyılmaz, Ergun. *Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt*. İstanbul: Destek Yayınevi, 2012.
- İskit, Server R. *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*. İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1939.
- İskit, Server R. *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. Ankara: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943.
- Kardeş, Fethi. *Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 60 Yılın Hikâyesi*. Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayını, 1980.
- Koç, Çilem Tuğba. "The New York Times Gazetesi'nde (1922-1931) Halide Edip'le İlgili Yayınlanan Haberlerin İncelenmesi", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 46 (2018)
- Kon, Kadir. "Almanya'nın İslam Stratejisi Mimarlarından Max Von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu", *Tarih Dergisi*. 53 (2012)
- Kon, Kadir. *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları (1914-1918)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011.
- Oral, Fuat Süreyya. *Türk Basın Tarihi (1919-1965) - Cumhuriyet Dönemi*. Ankara: Doğu Matbaacılık, 1967.
- Özen, İbrahim. "Şair Kimliğiyle Ercüment Ekrem Talu", *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 47 (2020)
- Öztoprak, İzzet. *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.
- Pringle, Robert W. "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", *The Intelligence: Journal of U. S. Intelligence Studies*. 18/2 (2011)
- Pringle, Robert W. *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, Lanham-Maryland-Toronto-Oxford: The Scarecrow Press, 2006.
- Sakal, Fahri. *Ağaoğlu Ahmed Bey*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Saygı, Tarık. "Milli Mücadele'de Atatürk ile Claude Farrere'in İzmit'i Ziyareti", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (2014): 79-92.
- Sertel, M. Zekeriya. *Hatırladıklarım (1905-1950)*. İstanbul: Yayıncılık Matbaası, 1968.
- Sonyel, Salahi R. *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Şimşir, Bilal. *Malta Sürgünleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009.
- Uçman, Abdullah. "Tanrıöver, Hamdullah Suphi", *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 39, İstanbul, 2010: 574-575.
- Yiğit, Yücel. "TBMM Gizli Celse Zabıtlarında Yusuf Akçura'nın Siyasi Mücadelesi", *Tarih ve Günce*. 10 (2022): 187-208.
- Yüce, Nuri. "Ağaoğlu, Ahmet", *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 1, İstanbul, 1988: 464-466.
- Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- İnternet Kaynakları**
- <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/ankara-universitesi-radyosu-dunyaya-19-mayis-ozel-yayini-yapacak->. Erişim: 16.06.2021
- <https://tbmm.chp.org.tr/milletvekiliDetay.aspx?ID=6793>. Erişim: 21/09/2021
- http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/OxBZo+Basin-Yayin_ve_Enformasyon_Genel_Mudurlugu_2012-2016_Stratejik_Plan.pdf Erişim: 25/06/2020